

Jahn Otto Johansen

Norges kommunistiska parti

(Ur samlingen *Kommunismen i Norden* utgiven av Utrikespolitiska institutet 1965. Se även artiklarna [Danmarks kommunistiska parti](#) av Bergholt Holmgaard och [Finlands kommunistiska parti](#) av Bengt Matti ur samma arbete)

Inledning

Bortsett från en kort period under och efter andra världskriget har *Norges kommunistiska parti* (NKP) aldrig haft några större väljarskaror bakom sig. Inom den parlamentariskt-politiska ramen har partiet inte varit stort mer än en grupp utbölingar.¹ Under mellankrigstiden nådde partiet en bottennivå. Efter rekordvalet 1945 med nästan 12 procent av rösterna gick NKP kräftgången fram till valet 1961, då det fick mindre än 3 procent. Kommunisterna har sina starkaste fästen i utpräglade utflyttningsområden som Finnmark (12 procent av rösterna 1961) och Hedemark (8,42 procent 1961). I Oslo är partiet svagt (2,6 procent 1961). Trots att NKP under flera år ensamt företrädde en avvikande linje i fråga om Norges utrikes- och säkerhetspolitik och således borde ha kunnat dra till sig röster på grund av denna hållning, har det gått stadigt tillbaka. För flertalet norska väljare har NKP förblivit en suspekt och främmande företeelse både till följd av dess slaviska lydnad gentemot Moskva och våldsamma inre partistrider. Större delen av det norska folket har betraktat kommunisterna som ett odemokratiskt parti. Parallellt med tillbakagången i fråga om röstetal och minskat inflytande inom fackföreningsrörelsen samt i olika politiska massrörelser, där den uteslutna Furubotngruppen och *Socialistiska folkpartiet* (SF) har varit mera aktiva under de senaste åren, har partiet som sådant försvagats. NKP hade vid årsskiftet 1964-65 mindre än 5 000 medlemmar² och ungdomsorganisationen (NKU) spelade en mycket obetydlig roll.

Mitt uppe i denna tillbakagångs- och upplösningsprocess konfronterades NKP med betydelsefulla händelser i kommunistvärlden, först avstaliniseringen och därefter konflikten mellan Sovjetunionen och Kina samt Chrusjtjovs fall. Dessa frågor ställde de norska kommunisterna inför nya problem, som samtidigt gav partiet en möjlighet att distansera sig från sitt Moskvadominerade förflutna och markera en mer oberoende och nationell kurs. I så måtto föreligger inga större olikheter mellan NKP och övriga kommunistpartier i Västeuropa; partiet kan passas in i mönstret av de kommunistiska partierna i nord- och västeuropeiska välfärdsstater. NKP har emellertid också sina markerade särdrag, som avviker från det allmänna västeuropeiska mönstret och från ett eventuellt skandinaviskt mönster. Föreliggande redogörelse är avsedd att belysa både de mer generella och de mer speciella drag, som kan urskiljas i NKP:s omställningsprocess mot bakgrunden av avstaliniseringen, konflikten mellan Sovjetunionen och Kina samt Chrusjtjovs fall.

Den politiska ramen

Den norska arbetarrörelsens första landsomfattande organisationer var det *Norska arbetarpartiet* (DNA), som bildades 1887, och landsorganisationen, som grundades 1899.³ Fackföreningar

¹ Samma bedömning har gjorts av en f.d. NKP-medlem, Knut Langfeldt, i dennes artikel *Scandinavian Socialism and the Norwegian Labour Movement* i "The Review", utgiven av The Imre Nagy Institute for Political Research, Bryssel, oktober 1960, s. 31.

² Enligt upplysningar till förf. av partisekreterare Jörgen Vogt.

³ En bred framställning av den norska arbetarrörelsens historia finns i följande verk: 1) Edvard Bull jr, *Arbeiderklassen i norsk historie*, Oslo 1947. 2) *Det norske arbeiderpartis historie*, redigerad av Halvdan Koht. Endast två band föreligger, det första av Arne Ording om arbetarrörelsen före partibildningen 1887. I slutet av första och början av andra bandet redogör Halvard M. Lange för arbetarpartiets historia fram till 1914. Håkon Meyer behandlar tiden

existerade före partiets grundande, och de kom, liksom i Sverige och Danmark, att spela en central roll också inom partiet. I den mån som detta hade någon ideologi, hade den hämtats från tysk och europeisk marxism. Under decenniet före det första världskriget framträdde inom DNA nya, syndikalistiskt präglade strömningar, framför allt genom den s.k. fackoppositionen. Då partiet 1918 erövrades av den revolutionära oppositionen, var det ”fackoppositionen”, som utgjorde kärnan i denna, även om tillskott också kom från vänstermarxistiska intellektuella. Partiet miste så småningom sin revolutionära prägel; speciellt sedan det fick regeringsmakten, har det följt en pragmatisk, politisk kurs; socialiseringsprinciperna har fått vika för samarbete med näringslivets organisationer och en allmän välfärdsstatsideologi. Arbetarrörelsen har främst satsat på ett system för social trygghet, som i dag är ett av de mest utvecklade i världen. Tillsammans med en allmän välståndsutveckling och en starkt progressiv beskattningspolitik har detta bidragit till att utjämna de traditionella klasskillnaderna. Klassmedvetandet tenderar att försvinna. DNA har från att ha varit ett parti med en revolutionär ideologi blivit ett modernt och föga homogent folkparti, som även om det får största delen av sina röster från industriarbetarna också stöds av stora grupper av fiskare, småbrukare, tjänstemän och intellektuella. Kommunistpartiet med sin utpräglade klassagitation har inte alls kunnat hålla jämna steg med denna utveckling, som i Norge under 1900-talet i stort sett har följt samma mönster som i Sverige och Danmark. Olikheterna i fråga om praktisk politik och ideologi mellan de socialdemokratiska partierna i de tre länderna är i dag mycket obetydliga.

Men utvecklingen i Norge avviker på vissa punkter från den danska och den svenska. Bl.a. till följd av kampen för nationellt oberoende var det först efter upplösningen av unionen med Sverige 1905, som uppbyggandet av den norska arbetarrörelsen kom i gång på allvar. I de båda andra skandinaviska länderna började denna process något tidigare. Men den viktigaste olikheten var DNA:s radikalisering, sedan vänsterflygeln under ledning av Martin Tranmæl fick makten 1918, samt partiets relationer med Komintern. Oktoberrevolutionen i Ryssland 1917 hälsades med stora sympatier av de norska arbetarna, bland vilka det härskade revolutionära strömningar på grund av de hårda ekonomiska villkoren under krigsåren. Då Moskva inbjöd vänstersocialistiska och andra revolutionära grupper till en kongress för att konstituera den nya internationalen, var det inte onaturligt, att DNA tackade ja. Senare anslöt sig partiet som helhet, det enda betydande arbetarpartiet i hela Västeuropa, till Komintern. Det var bara en liten grupp, som på gru I nd härav bröt sig ut, och bildade det socialdemokratiska arbetarpartiet, vars medlemmar dock gick tillbaka till DNA vid partisammanslagningen 1927.

Även om DNA var en betydelsefull medlem av Komintern, var varken Tranmæl eller hans närmaste anhängare bolsjeviker. Det var aldrig tal om att okritiskt applicera den ryska modellen på Norge. Om man skulle jämföra Tranmæl och hans följeslagare med någon politisk grupp i Ryssland, skulle det snarare bli vänsterflygeln av socialrevolutionärerna än bolsjevikerna. Det var inte heller fråga om att DNA skulle ställa sig under kontroll av Komintern, när det gällde partifrågor. Man har med rätta betecknat det som ett missförstånd av *båda* parter, att DNA blev medlem av Komintern.⁴ Det uppstod en rad kriser i förhållandet mellan dem, och till slut var en brytning oundviklig. På ett extraordinarie riksmöte i november 1923 antogs på initiativ av Martin Tranmæl, Oscar Torp, Johan Nygaardsvold och Alfred Madsen ett förslag, som avvisade inblandning av Komintern i arbetarpartiets interna frågor. Delegaten i Kominterns exekutivkommitté, Edwin Hörnle, förklarade att DNA:s majoritet därmed hade ”ställt sig utanför den kommunistiska

---

1914-33. 3) Aksel Zachariasson, Fra Marcus Thrane til Martin Tranmæl, Oslo 1962.

⁴ Franz Borkenau, World Communism (reviderad upplaga), Ann Arbor 1962, s. 261.

internationalen”.⁵

Striden, som ledde till brytningen mellan DNA och Komintern, rörde sig inte så mycket om politiska principer. Långt efter brytningen höll DNA fast vid att det var ett revolutionärt, kommunistiskt parti, och det förfäktade också läran om proletariats diktatur. Inom DNA:s ungdomsorganisation, där ledningen utgjordes av de s.k. testeologerna⁶ Peder Furubotn, Eugene Olausson och Arvid Hansen, höll flertalet fast vid Komintern. Då DNA upprättade en ny ungdomsorganisation, fick den namnet Vänstersocialistisk ungdomsfylking för att demonstrera, att medlemmarna av arbetarpartiet var mer radikala än ”Moskvakommunisterna”.

Vad striden mellan DNA och Komintern i realiteten gällde var ”centralismen”. Frågan var: Skulle den revolutionära klasskampen i Norge ledas av DNA eller av Kominterns exekutivkommitté i Moskva?

Det var först efter 1930, som DNA på allvar gav avkall på sina revolutionära doktriner och slog in på en kurs, som liknade de danska och svenska socialdemokraternas. Samarbetet med de socialdemokratiska partierna i Danmark och Sverige återupptogs 1934, sedan partiet fullständigt brutit med sitt revolutionära förflutna; 1938 anslöt sig partiet till Socialistiska arbetarinternationalen. Omvandlingsprocessen fortsatte med andra världskriget som en pådrivande faktor, och den markerades kanske allra tydligast, när partiet 1949 gick in för norskt deltagande i Atlantpakten.

Huvuddragen i NKP:s historia

Samma dag som omröstningen på DNA:s extraordinarie riksmöte, den 4 november 1923, sammanträdde en minoritet inom partiet och konstituerade sig som Norges kommunistiska parti,⁷ vilket fortsatte förhandlingarna, som om det utgjorde den egentliga avläggaren av arbetarpartiet. Följande dag började partiets nya tidning, ”Norges kommunistblad”, att ges ut med Olav Scheflo som chefredaktör. Till partiordförande valdes Sverre Stöstad, medan Halvard Olsen blev vice ordförande och Peder Furubotn generalsekreterare. NKP var starkast, då det bildades, och kort därefter. Till partiet anslöt sig nästan hälften av riksmötesdelegaterna och 13 av DNA:s stortingsledamöter. Även många av ledarna i den gamla ”fackoppositionen” gick in i NKP liksom också största delen av arbetarpartiets ungdomsförbund.

NKP splittrades dock snart genom fraktionsstrider, och partiet lyckades inte få något verkligt fotfäste i norsk politik. Redan från början talade två viktiga faktorer till dess nackdel: 1) Den revolutionära krisen var över, både ute i världen och inom det norska samhället. 2) DNA lyckades genom sin radikala politik att behålla lejonparten av de radikalt inställda arbetarna, särskilt tack vare Tranmæls insats. En rad medlemmar i NKP gick efter några år tillbaka till DNA, bl.a. många av dem som stått i spetsen för utbrytningen 1923. Halvard Olsen och andra fackliga ledare utslöts eller anmälde sitt utträde redan 1924. Anledningen var, att NKP, som höll på ”centralismen”, ville bestämma landsorganisationens taktik. Sverre Stöstad och flera med honom lämnade NKP 1927, eftersom de önskade ansluta sig till den ”klassamling”, som då ägde rum mellan DNA och det socialdemokratiska arbetarpartiet. Och följande år anmälde också Olav Scheflo och Emil

⁵ Knut Langfeldt, *Moskvatesene i norsk politikk*, Oslo 1961. Langfeldts arbete är en specialstudie av striden om teserna. Hans slutsats är, att DNA i verkligheten aldrig hade godtagit dem.

⁶ Enligt tidens jargong blev de som specialiserade sig på att tolka Moskvateserna omtalade som ”testeologerna”.

⁷ Det har inte gjorts någon systematisk, vetenskaplig undersökning av NKP:s historia. Av den officiella partihistorien föreligger hittills endast ett band, ”Norges Kommunistiske Partis Historie I”, Oslo 1963. Den summariska framställningen i detta avsnitt bygger på detta arbete samt på Bull jr, a.a. och Zachariasson, a.a. Om NKP:s politik under och efter andra världskriget, se även Gunnar Ousland och Alfred Skar, *Fagorganisasjonen i Norge*, Oslo 1949, samt ”Vårt partis politikk under krigen”, utgiven av NKP, Oslo 1945.

Stang sitt utträde, eftersom de inte önskade bekämpa den första norska arbetarpartiregeringen.⁸ Den intellektuella gruppen ”Mot Dag”, som hade gått in i NKP 1927, lämnade partiet redan följande år, då Kominterns kurs lades om till ”vänster”.

NKP reducerades mer och mer till en politisk sekt utan reell betydelse. Vid valet 1924 fick partiet sex mandat (59 401 röster; 6,1 procent), 1927 endast tre mandat (40 074 röster; 4,02 procent). Vid valet 1930 gick partiet ännu mera tillbaka, till 20 351 (1,7 procent), och fick ingen representation i stortinget. Under resten av mellankrigstiden hade NKP inga företrädare i stortinget. Vid valet 1936 erhöll NKP endast 0,3 procent av rösterna (4 376 röster), men då ställde partiet upp endast i några få kretsar.

Förutom den inre partisplitringen och det faktum, att arbetarpartiet var så radikalt, berodde NKP:s katastrofala tillbakagång också på partiets ”bolsjevisering”. I likhet med andra medlemmar av Komintern blev NKP ett redskap för Sovjetunionens och Stalins intressen. Då den kommunistiska internationalen 1928 inledde en ny kurs, som konsekvent gick emot enhetsfrontstaktiken — socialdemokraterna skulle nu stämplas som huvudfienden — och då denna kurs på Strasbourgkonferensen följande år antogs som riktlinje för kommunisternas verksamhet i fackföreningsrörelsen, var NKP snabbt redo att praktisera denna politik.⁹ När Komintern senare utfärdade sina folkfrontsdirektiv, var NKP omedelbart berett att följa denna nya linje för att åter göra en helomvändning, när denna taktik hade slagit fel och nonaggressionspakten mellan Tyskland och Sovjetunionen hade undertecknats i augusti 1939. Den tysk-ryska traktaten gjorde ett starkt intryck i Norge och bidrog till att skärpa de redan mycket skarpa motsättningarna mellan NKP och den övriga arbetarrörelsen. På arbetarpartiets riksmöte 1939 yttrade t.ex. Einar Gerhardsen, att ”den arbetare som inte nu bryter med Norges kommunistiska parti, han är förlorad för arbetarrörelsen”. Att kommunisterna både då och senare försvarade den tysk-ryska pakten bidrog till att försvaga och isolera dem.¹⁰ Under vinterkriget mellan Sovjetunionen och Finland 1939-40 solidariserade sig NKP fullständigt med Moskva, medan arbetarpartiet helt stödde finländarna. NKP och DNA betraktade varandra som förrädare.

Den tysk-ryska pakten förklarar också den förvirring, som uppstod i NKP vid det tyska angreppet på Norge den 9 april 1940. Partiets huvudorgan, ”Arbeideren”, hävdade att kriget mellan Tyskland och västmakterna var ett imperialistiskt krig, där båda parter var lika stora kåluppare. När den norska arbetarpartiregeringen allierade sig med västmakterna, förklarades det från kommunistiskt håll, att det låg i det norska folkets intresse att göra slut på allt motstånd mot tyskarna, även det passiva motståndet.¹¹

Även om denna reaktion också bör bedömas mot bakgrunden av den allmänna förvirringen hos det norska folket under denna tid, uppfattades NKP:s maning om att inställa motståndet mot tyskarna både av samtid och eftervärld som landsförräderi. Både i NKP:s historia och i senare kommunistiska kommentarer till de första krigsåren har också denna maning förtigits. Franz Borkenau betecknar Norge som ”experimentfältet för den nazistisk-kommunistiska enhets-

⁸ Se Bull jr, a.a., s. 284. Hornsrudregeringen fick en mycket kort livstid och har av eftervärlden betraktats som en ”demonstrationsregering”.

⁹ Vid ett samtal med förf. i december 1964 hävdade Furubotn, att konflikten mellan honom och NKP-ledarna gick ända tillbaka till Strasbourgteserna. Han gjorde gällande, att han hade motsatt sig dem.

¹⁰ På 25-årsdagen av det andra världskrigets utbrott (i september 1964) innehöll ”Friheten” en ledare, som försvarade den tyskryska nonaggressionspakten, vilket ledde till skarpa angrepp i andra tidningar, särskilt ”Dagbladet”. I en följande ledare (4 september 1964) gjorde emellertid partiorganet förbehållet, att NKP ”känner inget ansvar och anser sig inte ha någon skyldighet att plikta för vad Sovjetunionen har gjort eller gör, t.ex. i fråga om sin utrikespolitik”.

¹¹ Arbeideren 22/4 1940.

fronten”.¹² På samma sätt som denna ”enhetsfront” bröt samman ute i Europa, där de kommunistiska partierna upplöstes och partimedlemmarna arresterades, slog tyskarna på sensommaren och hösten 1940 till även mot NKP. Partiet förbjöds i augusti, och ”Arbeideren” måste dras in. Men de tyska aktionerna mot de norska kommunisterna resulterade trots detta inte i någon enhetlig motståndslinje. Partiets hållning präglades av splittring och förvirring, något som klart hängde samman med tolkningen av den tysk-ryska pakten. Det var först i samband med det tyska angreppet på Sovjetunionen den 22 juni 1941, som en aktiv motståndslinje tog form bland de norska kommunisterna, men inte heller då utan en viss förvirring och osäkerhet. Peder Furubotn, som kort före krigsutbrottet hade kommit tillbaka till Norge efter flera års vistelse i Moskva, satt nu som ledare för partiet på Vestlandet och krävde, att kommunisterna efter det tyska angreppet på Sovjetunionen¹³ skulle gå in för en ”aktiv krigspolitik” och organisera militära grupper, sabotage osv. Men NKP präglades som nämnt även i fortsättningen av upplösnings-tendenser, och till svagheten i partiets ledning bidrog också, att så många framträdande kommunister hade arresterats. Men på nyårskvällen 1941 antog centralkommittén Furubotns ”krigspolitik”. Han utnämndes till partiets ”politiske ledare”, och det blev han, som ledde organiserandet av NKP:s verksamhet under kriget och som gjorde partiet till en aktiv motståndsgrupp.

NKP:s senare bedömning av denna period har färgats av striden med Furubotn. På partiets riksmöte (kongress) 1946 förklarade Emil Løvlien, att de ”fel och svagheter, som en del kommunister gjorde sig skyldiga till under den första perioden av ockupationen, blev uttryckligen korrigerade av partiet genom centralkommitténs beslut den 31 december 1941”. Och NKP:s ”krigspolitik” prisades i alla tonarter.¹⁴ Men på det extraordinära riksmötet 1950, som ägde rum, sedan Furubotn hade utstötts ur partiet, och där en rad av hans anhängare uteslöts, tog Løvlien avstånd från den tidigare officiella redogörelsen för partiets politik under kriget;¹⁵ den karakteriserades som ”svindel”. Løvlien hävdade nu, att ”från ockupationens första dag utbyggde och förstärkte vi vår illegala kampapparat mot fascismen”. Det kan inte råda något tvivel om att Løvliens första framställning ligger närmare sanningen.

Även om man utåt, gentemot nazisterna, upprätthöll en enhetsfront, var samarbetet mellan den kommunistiska motståndsrörelsen och hemmafrontens ledning, den norska regeringen i London och ”Fria fackföreningsrörelsen” (landsorganisationens illegala organ), inte friktionsfritt. Kommunisterna krävde en mer aktiv politik med s.k. offensiva sabotage och gerillakrig.

Det är troligt, att just dessa krav bidrog till att stärka NKP:s och särskilt Furubotns ställning efter befrielsen. När kommunister hade företagit sabotagehandlingar och eventuellt blev arresterade och avrättade, underströks det både från tysk och kommunistisk sida, att det var fråga om kommunister. Furubotn var dessutom den ende motståndsledare, som opererade under sitt riktiga namn, även om han givetvis gått under jorden. Men vad som betydde mest för kommunisternas prestige var, att Sovjetunionen hade varit en viktig bundsförvant i kampen mot tyskarna och att ryska trupper hade deltagit i befrielsen av Finnmark.

Då kommunisterna efter befrielsen åter kunde ge ut sitt huvudorgan — det hette nu ”Friheten” efter deras illegala organ under kriget — kom det under den första tiden ut i en upplaga på över

¹² Franz Borkenau, *Der europäische Kommunismus*, Bern 1952, s. 240.

¹³ Vårt partis politikk under krigen, s. 20-21. ”Historien gav vårt parti denna oppgift den 22 juni 1941”, hette det i Furubotns brev av den 53 december 1941 till centralkommittén. Man kan alltså knappast tala om en nationell Vestlandslinje under Furubotns ledning under Norges första krigsår. Furubotn fastslog klart, att en aktiv krigsinsats från NKP:s sida var aktuell först efter det tyska angreppet på Sovjetunionen.

¹⁴ Jfr ”Vårt partis politikk under krigen”.

¹⁵ Emil Løvliens föredrag på riksmötet, ”Oppgjøret med det annet sentrum”, utgivet som broschyr av förlaget Ny Dag, Oslo 1950. Se även rättsreferat från den s.k. kommunistprocessen, ”Arbeiderbladet” den 17 november 1949.

100 000 exemplar. I den första samlingsregeringen intogs dessutom två kommunister, Johan Strand Johansen och Kirsten Hansteen. I den rådande atmosfären av frihetsberusning och tolerans togs också ett nytt initiativ till en sammanslagning av DNA och NKP, en tanke som hade diskuterats på koncentrationslägret Grini mellan ledande medlemmar av arbetarpartiet med Einar Gerhardsen i spetsen samt Jörgen Vogt och några andra från NKP. Man hade då också enats om ett uttalande, som kunde utgöra grundvalen för en partisammanslagning. Dessa planer blev emellertid torpederade av Furubotn.¹⁶

Kommunistpartiets prestige var dock så stark, att det vid stortingsvalet under befrielseåret 1945 fick så mycket som 176 535 röster, dvs. 11,89 procent av det totala antalet avgivna röster, samt i i företrädare i stortinget. Det är det bästa resultat, som de norska kommunisterna över huvud taget har nått i ett val.

Men all den prestige och aktning, som NKP åtnjöt 1945 och som gav löften om att partiet skulle bli något mer än den grupp utbölingar det hade varit under mellankrigstiden, gick så småningom förlorade. Orsakerna var många, men främst följande:

1) Det kalla kriget mellan öst och väst, där NKP åter fick spela rollen av apologet för allt vad Sovjetunionen gjorde, både i inrikes- och utrikespolitiskt avseende. Det kommunistiska maktövertagandet i Tjeckoslovakien i februari 1948 bidrog särskilt till att försvaga de norska kommunisternas ställning. Detta visade sig bl.a. vid stortingsvalet 1949, då partiet gick kraftigt tillbaka, till 102 722 röster (5,84 procent). Vid valet 1953, då även Koreakriget och den internationella spänningen i andra områden av världen i ännu högre grad hade påverkat norsk opinion, erhöll NKP 90 432 röster (5,08 procent). Kommunisternas politiska motståndare utnyttjade dessa faktorer, och partiet framstod för den största delen av den norska opinionen som någonting ”suspekt” och ”onationellt”. 2) De inre partistriderna och utrensningarna, som gav genljud långt utanför NKP:s egna led och som ytterligare tycktes bekräfta intrycket av NKP som ett ”konspirativt” parti.

Den stora utrensningen

Partistriden och utrensningen, som ägde rum inom NKP 1949-50, inträffade samtidigt med de stora utrensningarna och ”titoist”-processerna i Östeuropa. Men striden hade delvis rent norska förutsättningar.

Peder Furubotn, som efter sin insats under kriget hade valts till partiets generalsekreterare 1946, uteslöts den 26 oktober 1949 efter en våldsamt kampanj, som var inriktad på att framställa honom som ”titoist” och ”imperialistisk agent”. På ett extraordinarie riksmöte följande år utrensades de flesta av Furubotns anhängare. Några av hans närmaste medarbetare från krigsåren Kjell G. Kviberg och Örnulf Egge — hade uteslutits redan 1946.

Den öppna fasen av partistriden inleddes på ett möte i Malernes kommunistförening den 24 oktober 1949, där stortingsledamoten Strand Johansen höll ett föredrag och där man antog en resolution, i vilken det bl.a. hette:

Endast genom en konsekvent kamp mot det partifientliga, andra centrum (Furubotns grupp) och dess avläggare inom den centrala apparaten och partiets organ, endast genom att rensa partiet från trotskistiska och borgerligt-nationalistiska element kan Norges kommunistiska parti bli i stånd att lösa de

---

¹⁶ Furubotn var möjligen inspirerad av en liknande situation i Östtyskland vid samma tidpunkt. Hans motivering påminde om Walter Ulbrichts, nämligen att kommunistpartiet inte var tillräckligt starkt i ideologiskt avseende för att sätta sin prägel på det nya förenade partiet.

uppgifter, som partiet står inför och som fastslagits i centralstyrelsens upprop av den 17 oktober.¹⁷

Följande dag ställde flertalet av medlemmarna i NKP:s centralstyrelse — dvs. de som stödde Furubotn — sina platser till förfogande för minoriteten, som sedan den 26 oktober genomförde den formella uteslutningen. I ”Frihetens” ledare den 27 oktober hette det: ”Det har efter hand blivit klart, att detta partifientliga centrum är ett trotskistiskt, borgerligt-nationalistiskt, titoistiskt centrum,¹⁸ som har lamslagit centralstyrelsens handlingskraft genom ändlösa och resultatlösa diskussioner ...” Samma kväll anslöt sig ett möte med Osloavdelningen av NKP under ledning av ordföranden Knut Willoch till uteslutningarna, och utrensningssprocessen var därmed i gång. Medan den pågick för fullt, innehöll ”Friheten” en krönika av Willoch med rubriken ”Rajk-processens lärdomar”, i vilken det bl.a. hette:

Det är klart, att det också inom vårt parti finns nationalistiska, småborgerliga, trotskistiska och titoistiska element, fiender till Sovjetunionen och socialismen, som kan bilda en bas för värvning av agenter till de borgerliga staternas underrättelsetjänst och för kontrarevolutionen. Ett exempel härpå är den jugoslaviska legationen, som har lyckats få insyn i våra partiorgan.¹⁹

Av dessa och många andra inlägg²⁰ framgår det tydligt, att utrensningarna av Furubotn och hans anhängare var en parallell till processerna i Östeuropa och sålunda följde Moskvas generallinje. Även om ”det andra centrum” i det längsta trodde och hoppades, att Sovjetunionen och Moskva stödde dem, nödgades de efter hand inse det hopplösa i att ta upp kampen mot dem som ursprungligen utgjort en minoritet i centralstyrelsen.²¹ Fortsatt motstånd skulle fullkomligt ha splittrat partiet, och NKP skulle ha fått hela den kommunistiska världsrörelsen mot sig.²²

Ett annat framträdande drag i partikonflikten var försöken att *kriminalisera* Furubotn och hans anhängare i överensstämmelse med den praxis, som hade varit fallet under Moskvaprocesserna under 1930-talet och i de östeuropeiska processerna. Skillnaden var, att NKP inte innehade statsmakten, något som otvivelaktigt räddade Furubotn och kanske flera med honom från att bli avrättade. Stortingsledamoten Strand Johansen skrädde inte orden: ”När vi får makten i Norge, skall dessa personer ställas till ansvar inför vår kriminalpolis — för att dömas till hängning.”²³ Parollen var ”skoningslös kamp” för att ”utrota partifientliga element”.²⁴

Partikonflikten avslöjade förhållanden, som måste verka fränstötande och avskräckande på norsk opinion. Ömsesidiga beskyllningar om mordplaner och mordförsök framfördes fullt öppet och ledde till polisundersökningar med förhör av ledande kommunister, partibyråerna besattes av beväpnade ”partisanledare”, och man genomförde till och med nattliga husundersökningar med vapen i hand hos dem som misstänktes för ”titoism”.²⁵ Det rådde en atmosfär av sammansvärjningar, beskyllningar, anklagelser och politisk och mänsklig förföljelse, som ofta fick psykiska återverkningar på de inblandade.²⁶ I denna atmosfär blomstrade olika teorier om provokationer.

¹⁷ Efter Knut Langfeldts krönika ”Kampanjen som fällde Furubotn” i ”Dagbladet” den 26 oktober 1962.

¹⁸ Se även Aksel Larsens hälsning till NKP:s distriktsmöte i Oslo och Akershus, refererad i ”Arbeiderbladet” den 30 november 1949. Larsens hälsning är av intresse i relation till hans tidigare uttalanden om den norska partistriden och till de danska folksocialisterna.

¹⁹ Friheten 11/11 1949.

²⁰ Se t.ex. Jörgen Vogt i ”Friheten” den 27 oktober 1949 och Reidar Larsen i samma tidning den 12 november 1949.

²¹ Se den f.d. Furubotnmedarbetaren Leif Vetlesens krönika i ”Arbeiderbladet” den 25 juni 1964 om orsakerna till Furubotngruppens ”abdikation” och passiva hållning till uppgörelsen.

²² Se Langfeldt, a.a.

²³ Referat i ”Arbeiderbladet” den 28 och 29 oktober 1949.

²⁴ Friheten 7/11 1949.

²⁵ Se krönikan ”Nederlagets män” i ”Arbeiderbladet” den 20 februari 1964 av Leif Vetlesen.

²⁶ Leif Vetlesen i ”Arbeiderbladet” den 2 mars 1964.

En teori gick, som de anförda citaten visar, ut på att Furubotn och hans anhängare var agenter och provokatörer för västmakterna. Vidare drog man fram rykten om att Furubotn under kriget skulle ha varit Gestapoagent. Men också i det motsatta läget — Furubotns — florerade konspirations-teorier, bl.a. att ledande kommunister hade planerat att döda honom (Furubotn)²⁷ och att bland dem fanns ett nät av agenter för den brittiska underrättelsetjänsten.

Furubotn och hans anhängare var lika konsekventa i sitt lovprisande av Stalin och fördömandet av Tito som den nya partiledningen. I sin broschyr ”Vi må våkne”, som utkom nästan två år efter partistriden, utslungade Furubotn ett anatema ”över Titos politik”²⁸ och hyllade Stalin: ”Det norska folket har aldrig i sin historia haft en så trofast och hängiven vän som Sovjetunionen, som bolsjevikpartiet, som människan *Stalin*.” Att döma av Furubotns egna uttalanden var det till synes inga brister i hans trohet mot Moskva.²⁹ Båda fraktionerna i partikonflikten hyllade och beundrade Stalin, men enligt förf:s uppfattning var likväl karakteristiken av Furubotn som ”titoist” betecknande för situationen. Också Tito lovprisade Stalin, tills brytningen med Kominform var ett oåterkalleligt faktum, men Furubotn *fortsatte* att hylla Stalin också efter sin uteslutning och ända fram till 1956. Vad som Tito och Furubotn hade gemensamt, det var — bortsett från parallellen mellan partikonflikten och de östeuropeiska ”titoist”-processerna — att bägge uppträdde odisciplinerat och oberäkneligt från Moskvas horisont.³⁰ I Furubotns politiska handlande fanns inslag, t.ex. hans förslag om att bevilja 1 miljard kronor till det norska jordbruket, den s.k. bonde-miljarden, och hans utläggningar i suveränitetsfrågan,³¹ som var så excentriska utbroderingar av den ryska generallinjen, att hängivenheten lätt kunde uppfattas som avvikelser. Dessutom var hans personliga uppträdande sådant, att han inte bara irriterade Moskva utan också skaffade sig många personliga ovänner och motståndare inom NKP. Dessa motsättningar och rent personliga misshälligheter, som delvis härrörde från slutet av 1920-talet, då Furubotn första gången ställdes utanför partiledningen och skickades till Moskva, är ett viktigt inslag i partikonflikten, men det föreligger knappast något material, som kan belysa dessa förhållanden.

Efter utrensningarna 1949-50 övergavs Furubotn av många av sina tidigare anhängare; några gick tillbaka till NKP, andra bröt helt med kommunismen. En mindre grupp, sannolikt mindre än 100 personer, har emellertid trofast följt honom genom åren, och det är den som avses, när det i fortsättningen talas om Furubotngruppen eller Furubotnanhängare. Denna grupp har hållit samman, först och främst på grund av personlig hängivenhet för Peder Furubotn, och den företräder inte någon klart markerad ”ism”. Dess verksamhet har dels inskränkt sig till slutna möten, dels till

---

²⁷ Se Svale Solheims broschyr ”Kretsen og provokatörteorien”, Oslo 1949. Under en process mot bildtidningen ”Nå” 1964 uppträdde författaren, som nu är professor i etnologi, som vittne och hävdade, att broschyren dragits in, därför att den hade byggt på ”sladder och löst prat”. Andra, som hade spelat en central roll i partiuppbyggnaden, bl.a. Leif Vetlesen, hävdade emellertid, att provokatörteorin hörde till ”dagens text” ända fram till mitten av 1950-talet: ”Och fanns det ändå någon, som tyckte, att provokatörteorin var alltför fantastisk, fick de strax en lektion, där Furubotn med exempel från sin långvariga vistelse i Moskva under 1930-talet framhöll klassfiendens otroliga slughet och uppfinningsrikedom, när det gällde att infiltrera kommunisterna. Jag vet inte, hur många gånger jag hörde historien om ordföranden i den bolsjevikiska kontrollkommittén, mannen som ansträngde sig att se ut som Jesus Kristus och som efter att ha lett utrensningarna bland de utländska kommunisterna i Moskva, själv till slut blev avslöjad som klassfiende och imperialistisk agent.”

²⁸ Peder Furubotn, *Vi må våkne*, Oslo 1951, s. 8.

²⁹ ”Berlingske Tidendes” Oslokorrespondent, redaktör Bonde-Henriksen, hade i december 1950 en intervju med Furubotn. Eftersom hans egen tidning inte ville trycka den, återgavs den i ”Information” den 17 februari 1951. På frågan om hur Furubotn såg på Moskva, svarade han: ”Moskva har blivit huvudstaden för den skapande människan, för arbetet, vetenskapen, kulturen, ja för själva livet.”

³⁰ Franz Borkenau karakteriserar i ”Europäische Kommunismus”, s. 515, Furubotn som en ”Linksextremist” och ”eine wahre Verkörperung der Undiziplin”. Detta betydde uppenbarligen mer än hans långa uppehåll i Moskva.

³¹ Se Furubotns brev i ”Vårt partis politikk under krigen”.

tvärpolitiska framstötter på olika arbetsplatser. Mest aktiv var Furubotngruppen i kampanjerna mot norskt medlemskap i Europamarknaden och mot kärnvapen, men den har också kraftigt engagerat sig i frågan om industriell demokrati.

Avstaliniseringen och rehabiliteringsfrågan

Chrusjtjovs ”hemliga” tal mot Stalin på den 20:e ryska partikongressen 1956 fick inga omedelbara följder inom det norska kommunistpartiet. Det berodde möjligen på att de norska delegaterna ansåg frågan så delikat och obehaglig, att de inte önskade informera partimedlemmarna om den. Den troligaste orsaken är dock, att de lämnade Moskva utan kännedom om innehållet i och utformningen av Chrusjtjovs tal.³² ”Friheten” innehöll i februari-mars-april mycket material om kongressen i form av telegram (huvudsakligen från Norsk Telegrambyrå och dess utländska förbindelser), de norska delegaternas rapporter, ledarartiklar och utländska kommunistledares kommentarer (bl.a. den italienske kommunistledaren Togliattis rapport). Tidningen refererade de frågor, som behandlades i partikongressens resolutioner och i de offentliga anförandena, särskilt frågorna om ”fredlig övergång till socialismen” och ”fredlig samlevnad”. Av partiorganets innehåll fick man ett intryck av att det rådde allmän enighet bland de norska kommunisterna; synpunkter, som gick emot principen om ”fredlig övergång till socialismen”, kom i varje fall inte till uttryck i ”Frihetens” spalter i denna fas av vad man skulle kunna kalla ”kongressdebatten”. En av partisekreterarna fastslog kategoriskt i sin rapport från kongressen, att det hade uppstått en ”principiellt ny situation”, att nu var ”fredens krafter så starka, att kriget kan hindras” och att ”många vägar leder fram till socialismen”.³³

Mikojans skarpa kritik av vissa av Stalins teser framfördes i ett tal på den offentliga delen av kongressen och var väl känd bland de norska kommunisterna. För övrigt innehöll dagspressen meddelanden om att en radikal uppgörelse med Stalin och personkulten skulle ha ägt rum på den 20:e partikongressen, vilket framkallade förvirring bland många i NKP. På auktoritativt håll inom partiet stämplades detta emellertid som ”humbug” och ”struntprat”.³⁴ Angreppen mot Stalin avvisades.³⁵ Men allt eftersom världspressen innehöll allt fler uppgifter om uppgörelsen med ”personkulten”, kunde man märka en tilltagande oro på ledande NKP-håll. Delvis yttrade sig denna i en försiktig kritik av det ryska kommunistpartiet (SUKP) för att det inte hade informerat broderpartierna bättre.³⁶ Denna kritik av det sätt, på vilket avstaliniseringen sattes i gång, och av bristen på informationer från SUKP till de övriga kommunistpartierna blev efter hand mer markerad och innebar i realiteten den första klara, om än försiktigt formulerade, kritiken av ryska ledare, som NKP hade framfört sedan partiets ”bolsjevisering” under 1920-talet. Man medgav nu öppet, att det ”hade förekommit kränkningar av principen om kollektivt ledarskap och om partidemokratin” och att ”de grova fel, som avslöjats, nödvändiggör en fortsatt, öppen självkritisk värdering i alla kommunistpartier, inte minst från ledande kamrater, som har ett medansvar för

³² En av delegaterna, Reidar Larsen, har omtalat för förf., att norrmännen, som deltog i kongressen, endast fick höra antydningar om att Chrusjtjov skulle ha hållit ett tal vid en hemlig session. De norska delegaterna reste dock hem utan kännedom om talets form och innehåll.

³³ Just Lippes rapport, refererad i ”Friheten” den 13 mars 1956.

³⁴ Kommentatorn ”Kås” (Kåre Selnes) i ”Friheten” den 5 mars 1956.

³⁵ Jfr t.ex. Lippes rapport, nämnd i not 33: ”Om detta vill jag först och främst säga: Stalin har ristat sitt namn, inte bara i Sovjetunionens historia utan i hela världshistorien på ett sätt och med en skärpa, som gör detta namn outplånligt.” Eller Emil Lövlén i ”Friheten” den 12 mars 1956: ”Jag hade inte något intryck av att någon underkänner den betydande insats, som Stalin gjorde.”

³⁶ Friheten 20/3 1956: ”Det är olyckligt, att en sådan sak inte offentliggöres av Sovjetunionens egen nyhetstjänst och att saken därför blir föremål för det värsta tänkbara sensationsmakeri.”

den felaktiga personkulten.³⁷

Den andra och mest betydelsefulla fasen i den norska ”kongressdebatten” ägde rum, efter det att amerikanska utrikesdepartementet hade offentliggjort en version av Chrusjtjovs ”hemliga” tal. ”Friheten” fastslog på ledarplats, att det nu stod ”klart att referatet av Chrusjtjovs tal måste verka både skrämmande och omtumlande på läsarna”.³⁸ Men för att förekomma kritik om att de norska kommunistledarna hade känt till dessa ting före avslöjandena underströk tidningen, att förhållandena hade ”varit dolda för offentligheten både i Sovjetunionen och utomlands”.

Den diskussion, som nu inleddes i ”Friheten”, blev delvis mycket skarp och dess efterverkningar är fortfarande aktuella. Insändarna avspeglade tydligt partimedlemmarnas oro över avslöjandena, samtidigt som allt starkare krav framfördes på en öppen debatt och fylligare orientering.³⁹ Man kunde märka påtagliga motsättningar i denna diskussion. Det var fortfarande många, speciellt inom partiledningen, som tog Stalin i försvar.⁴⁰ Chrusjtjov kritiserades delvis för ensidighet i sina avslöjanden.⁴¹ Inom NKP:s ledarskikt fanns det också en tendens att koppla samman frågan om ”personkulten” och ”kränkningar av partidemokratin” med Furubotnstriden; tankegången var, att partiet hade gjort sig kvitt sådana tendenser, då det rensade ut Furubotn och hans grupp.⁴²

Men om partiledningen demonstrerade sin ovilja mot avstaliniseringen i den form den hade fått på den 20:e partikongressen i Moskva, därför att den ville ge sig själv garantier för att uppgörelsen med ”personkulten” i Sovjetunionen inte fick allvarliga konsekvenser för dess eget vidkommande, så var kritiken från de enskilda partimedlemmarna desto skarpare. Den riktade sig delvis mot förhållandena i Sovjetunionen under Stalin, delvis drog den paralleller med förhållandena inom NKP. En insändare frågade:

”Hur förhåller det sig med de norska kommunisterna? Har de något att säga till sitt försvar för 'Stalinkulten' och 'hetsen mot Tito'? Varför låter han (Lövlén) självkritiken drunkna, medan han själv försöker rädda sig i land?”⁴³ En annan framställde frågan, varför inte de enskilda partimedlemmarna i större utsträckning hade skrivit till ”Friheten”, och svarade, att ”det är på grund av samma auktoritetskult eller auktoritetsrädsla, som har genomsyrat vårt parti”.⁴⁴ Denna kritiska attityd mot partiledningen var särskilt markant bland de yngre partimedlemmarna. ”Frihetens” unge litteraturrenscensent Jan Bull krävde ”en bestämd självkritisk hållning gentemot vårt förflutna”, ty ”i många år har vi stillatigande accepterat en politisk tes framför alla andra: att kriteriet på vårt politiska medvetande var lojaliteten mot Sovjetunionen”. Det gällde, skrev han, ”ett förenklat system av oskrivna lagar, som uteslöt varje fri diskussion om tvivelaktiga frågor”.⁴⁵

Utvecklingen i Östeuropa under sommaren och hösten 1956 framkallade ytterligare förvirring

³⁷ Uttalande av NKP:s centralstyrelse i ”Friheten” den 9 april 1956.

³⁸ Friheten 8/6 1956

³⁹ Jfr ”Leser” i ”Friheten” den 9 juni 1956.

⁴⁰ Just Lippe i ”Friheten” den 19 juni 1956: ”Den stora positiva roll, som Stalin har spelat, kan givetvis inte förringas, om bilden skall bli riktig.” Arne Pettersen i samma tidning den 20 juni 1956: ”Den insats, som är knuten till Stalins namn, kommer att leva i mänsklighetens historia ...”

⁴¹ Just Lippe i ”Friheten” den 27 juni 1956: ”... den är mer en anklagelseskraft än en värdering, den är ett lidelsefullt angrepp och inte en nykter analys.”

⁴² Bl.a. Emil Lövlén i ”Friheten” den 2 juli 1956. Jfr Henry Hoff, som i ”Friheten” den 4 juli 1956 jämförde uppgörelsen med personkulten i SUKP med uppgörelsen med Furubotn: ”Varför hade vi inte denna uppgörelse tidigare?” Hoffs svar var, att liksom i Sovjetunionen var tiden inte heller i NKP mogen för en sådan uppgörelse. I ”Friheten” den 6 augusti 1956 talades det om den ”skrattretande personkult, som Furubotn blivit föremål för”.

⁴³ Leif Isaksen i ”Friheten” den 27 juni 1956.

⁴⁴ Edith Lundquist i ”Friheten” den 27 juni 1956.

⁴⁵ Friheten 28/6 1956.

och oro inom NKP:s ledning. Samtidigt fördjupades motsättningarna mellan många av ungdomskommunisterna och ledningen. Sedan Sovjetunionen slagit ned folkresningen i Ungern, lämnade många av de senare partiet.

NKP:s första reaktion på utvecklingen i Ungern var präglad av osäkerhet, en osäkerhet som avspeglades i ”Frihetens” ledare liksom i kommunistiska uttalanden i stortinget. Den första ryska interventionen i Ungern beklagades,⁴⁶ och man beklagade också, att löftet om fri lejd för Imre Nagy inte uppfylldes.⁴⁷ I en hänvändelse från NKP till ”broderpartierna” hemställde man om att Ungern och Sovjetunionen skulle acceptera FN-observatörer i enlighet med generalförsamlingens resolution.⁴⁸ Men den uppfattning, som blev NKP:s auktoritativa bedömning av händelserna i Ungern, avvek inte i övrigt från den officiella ryska versionen om ”kontrarevolutionen”.⁴⁹ Det var denna hållning, som föranledde en rad yngre intellektuella att bryta med partiet. Deras synpunkter och deras kritik av NKP-ledningen bereddes emellertid plats i ”Friheten”.⁵⁰

Reaktionen på händelserna i Ungern inträffade, medan den allmänna diskussionen om den 20:e ryska partikongressen och ”personkulten” ännu pågick, och denna reaktion ledde till en begränsning av insändarna i partiorganet. Men under de följande åren märkte man kontinuerligt efterdyningar av denna diskussion, och den inspirerade i fortsättningen till ett brett meningsutbyte om vilka slutsatser NKP borde dra för sitt eget vidkommande. Det var en diskussion, som delvis handlade om generella och principiella riktlinjer, delvis om partistadgarna. Men bland partiets ledare sträckte sig erkännandena av fel i det förflutna sällan längre än till allmänna och vaga deklamationer. De motsatte sig en utveckling, som kunde få konsekvenser för deras ställning, liksom de också kategoriskt motsatte sig en rehabilitering av Furubotn och hans anhängare. Det framgick redan av de första reaktionerna på Chrusjtjovs ”hemliga tal”, att rehabiliteringsproblemet spökade i bakgrunden. Det har därefter utgjort en konstant press på partiledningen och är sannolikt orsaken till att NKP våren 1965 ännu inte hade genomgått den inre avstalinisering,⁵¹ som många västeuropeiska kommunistpartier då hade genomfört eller var i full färd med att förverkliga. Här föreligger en viktig olikhet med det svenska kommunistpartiet. De gamla partiledarna måste ha haft klart för sig, att en sådan rehabilitering skulle få allvarliga konsekvenser för deras egen ställning.⁵²

Men frågan om rehabilitering av Furubotn kunde inte förenklas till enbart ett problem om huruvida hans politik eller person skulle få återupprättelse. I den debatt, som ägde rum utanför ”Friheten” och i vilken deltog många f.d. NKP-medlemmar, både anhängare och motståndare till Furubotn, kom det fram, att det först och främst var *sättet och formerna*, som hade präglat uppgörelsen med Furubotn, som måste tas upp till omprövning.⁵³ Men det framgick också av denna

⁴⁶ Ibidem 17/11 1956.

⁴⁷ Ibidem 26/11 1956.

⁴⁸ Ibidem 12/11 1956.

⁴⁹ Se ”Friheten” den 5 och 6 november 1956 samt uttalandet av NKP:s centralstyrelse i samma tidning den 7 november 1956.

⁵⁰ Jfr bl.a. Jan Bull den 17 november, Knut Langfeldt den 5 och 8 december och Helge Hagerup den 9 och 28 november 1956. Hagerup skrev, att Ungern var ”ett ockuperat land” och att den ryska interventionen var ”ett skrämmande exempel på att förtryck försiggår i kommunismens namn”. Alla tre anmälde senare sitt utträde ur NKP.

⁵¹ Med ”avstalinisering” avses här en inre uppgörelse med misstag i det förgångna med de konkreta konsekvenser detta måste föra med sig, t.ex. i form av rehabiliteringar. Däremot hade NKP vid denna tidpunkt genomgått en ”avstalinisering” i den meningen, att partiet inte längre var dirigerat från Moskva, men denna process bör snarare betecknas som ”avsatellitisering”.

⁵² Leif Vetlesen citerar i ”Arbeiderbladet” den 8 december 1962 ett uttalande av en av de utstötta: ”Det är inte bara en fråga om vilka som skall in i partiet igen utan också om vilka som skall köras ut.”

⁵³ Se bl.a. Knut Langfeldts krönika i ”Dagbladet” den 26 oktober 1962, ”Kampanjen som fällde Furubotn”, i vilken

diskussion, att aktionen mot Furubotn och hans anhängare stod i direkt samband med de stalinistiska processerna och kampanjen mot Tito i Östeuropa. Därför tedde det sig onekligen som en anakronism, att NKP:s ledning konsekvent motsatte sig alla försök till en omprövning av Furubotnstriden, medan alla de östeuropeiska kommunistpartierna successivt reviderade dessa processer och gav deras offer hel eller partiell återupprättelse. Detta har fått avgörande negativa konsekvenser för såväl de inre förhållandena i NKP som för partiets politik utåt. Om man om Slanskyprocessen kan säga, att den i årtal förpestade det politiska livet i Tjeckoslovakien och att en tjeckoslovakisk avstalinisering inte kunde tänkas utan att denna process togs upp till omprövning, kan man säga detsamma om Furubotnstriden och NKP.⁵⁴

Det är svårt att avgöra, hur starkt kravet på en omprövning av Furubotnfrågan är bland NKP:s enskilda medlemmar. Det föreligger inte heller tillförlitligt material i fråga om uppgifterna, att det våren 1964 skulle ha ägt rum ett möte mellan NKP:s centralstyrelse och Furubotn, ett möte som om det nu verkligen inträffat blev resultatlöst.⁵⁵ En möjlighet, som det också är för tidigt att ta ställning till, är att kravet på en rehabilitering av Furubotn och hans anhängare utnyttjas taktiskt av dem som på grund av andra orsaker vill komma åt NKP:s ledning. Men ingenting av detta ändrar omdömet, att det är svårt att genomföra en inre avstalinisering eller ”förnyelseprocess” inom partiet, så länge som NKP-ledningen motsätter sig en omprövning av Furubotnkonflikten.

Även om partiledningen alltså i princip har motsatt sig att ta upp rehabiliteringsfrågan till behandling, har emellertid i praktiken en viss rehabilitering skett av anhängare till Furubotn och även beträffande vissa av dennes ståndpunkter. Sedan det visade sig under antiatomkampanjen och aktionen mot norskt medlemskap i EEC, att Furubotns anhängare hade större inflytande än NKP, upprättades 1962 en direkt organisatorisk kontakt mellan partiet och den aktiva grupp, som samlat sig kring Furubotn. Fyra framträdande NKP-medlemmar fick i september samma år säte i den Furubotndominerade s.k. initiativkommittén, som särskilt inom fackföreningsrörelsen bedrev en aktiv agitationsverksamhet mot norskt medlemskap i EEC.⁵⁶ Tre av dessa NKP-medlemmar, Aasmund Beckholdt, Charles Jensen och Arvid Kokaas, hade stått på Furubotns sida under partiuppbyggnaden 1949, medan den fjärde, Rolf Dahl, senare hade varit medlem av kretsen kring Furubotnanhängarna Ragnar Kalheim och Ulf Knudsen. I slutet av 1950-talet hade sådan f.d. Furubotnanhängare fått återvända till partiet utan att de avkrävdes syndabekännelser eller någon drastisk brytning med Furubotn, såsom praxis hade varit under de första åren efter partistriden.

---

han hävdar, att Furubotn och hans anhängare föll offer för en internationell, stalinistisk förtalskampanj. I ett svar till Langfeldt hävdade f.d. NKU-medlemmen Arvid Nygaard (som ännu så sent som i november 1956 försvarade den ryska interventionen i Ungern; ”Friheten” den 28 november 1956), att Furubotn både i sina hyllningar till Stalin och i sin praktiska organisationsverksamhet var lika mycket ”stalinist” som de andra NKP-ledarna (”Dagbladet” den 30 oktober 1956). Langfeldt höll med om detta i en senare krönika (Dagbladet” den 20 februari 1963). Leif Vetlesen hänvisade i ett svar till Langfeldt (”Dagbladet” den 1 november 1962) till ett samtal, som han hade haft med Furubotn, varvid denne gjorde gällande, att ”kampanjen mot honom hösten och vintern 1949-50 personligen leddes av Michail Suslov, som i detta syfte tillfälligt uppehöll sig i Stockholm”. Denna upplysning hade Furubotn fått från den senare avlidne svenske kommunistledaren Sven Linderot, som under hela den tid uppbyggnaden varade upprätthöll sina personliga kontakter med Furubotn. Vetlesen hävdade, av allt att döma med rätta, att ”om dessa upplysningar är riktiga, betyder det, att spåren från uppbyggnaden i Norges kommunistiska parti 1949 leder rakt in i det ryska kommunistpartiets högsta ledning, något som givetvis i mycket hög grad kommer att komplicera en omvärdering av händelserna i dag”. Men vad Vetlesen måste hålla med om är, att det sannolikt är NKP-ledarnas fruktan för de konsekvenser, som en ”omprövning” kommer att få för dem personligen, som är huvudmotivet för deras motstånd mot att på nytt ta upp Furubotnaffären.

⁵⁴ Medan Clementis fick full upprättelse på alla punkter, blev Slansky endast juridiskt rehabiliterad, icke politiskt, vilket innebar, att det erkändes att själva processen mot honom hade varit felaktig.

⁵⁵ Detta hävdas av Arvid Nygaard i ”Dagbladet” den 3 september 1964. Se även not 126.

⁵⁶ Jfr bl.a. Leif Vetlesens artikel i ”Arbeiderbladet” den 8 december 1964.

Initiativet till kontakt mellan dessa NKP-medlemmar och Furubotnfraktionen hade enligt vissa iakttagare⁵⁷ motiverats av önskan att begränsa det socialistiska folkpartiets (SF) inflytande i kampanjen mot norskt inträde i EEC till ett minimum. Denna avvisande hållning till SF har dock inte varit representativ för hela NKP-ledningen. Det är möjligt, att NKP-ledare som Løvlien, Lippe och Vogt har betraktat ett visst samarbete med SF som en motvikt till Furubotnfraktionens inflytande.

Också på ett annat område har det i praktiken skett en viss rehabilitering av anhängare till Furubotn. Det gäller Furubotns politik under kriget. I samband med NKP:s 40-årsjubileum i november 1963 publicerades i "Friheten" en rad artiklar om och utdrag ur partiets officiella historia. Utrensningarna omnämndes inte med ett ord och inte heller den man, som stod i spetsen för den organiserade kommunistiska motståndsrörelsen under kriget, dvs. Peder Furubotn. Han var en historisk "icke-person" i samma grad som Trotskij i Stalins historieböcker. Men den 25 april 1964 innehöll "Friheten" en intervju i samband med diskussionen om f.d. stortingspresidenten C. J. Hambro och "Kretsen" — hemmafrontens ledning under kriget. Intervjun kastade inte i någon högre grad nytt ljus över partistriden,⁵⁸ men den innebar en indirekt rehabilitering av Furubotns krigspolitik. Den som intervjuades var Örnulf Egge, som hade varit Furubotns närmaste underordnade under krigets sista år.⁵⁹ "Friheten" gav inga upplysningar om Egges tidigare öden inom NKP. Men genom att upplåta sina spalter till en utstött Furubotn-anhängares uppfattning om krigspolitiken gav "Friheten" en indirekt upprättelse åt denna krigspolitik. Detta är desto mer anmärkningsvärt, som den politiska huvudlinje, som NKP under ledning av Furubotn följde under och omedelbart efter kriget, utsattes för en förintande kritik på oppgörelsemötet 1950.⁶⁰ De anklagelser som då riktades mot Furubotn, hade också ett indirekt samband med de frågor, som i hög grad har stått i förgrunden i NKP-debatten sedan 1956 och som intog en mycket central plats i debatten före riksmötet 1965, nämligen förhållandet till socialdemokratin och den s.k. progressiva borgerligheten. Furubotn fäste både under och efter kriget stor vikt vid att NKP måste bryta sig ut ur isoleringen genom tvärpolitiska manövrer och genom att identifiera sig med folkaktioner och manifestationer rörande konkreta politiska frågor.⁶¹ Kärnpunkten i denna uppfattning⁶² var, att fiendens positioner bäst kunde erövras inifrån. I motsättning till denna uppfattning framhävde Løvlien partiets roll som parti och stämplade Furubotns politik som "partilikvidatorisk". Løvlien och hans grupp beskyllde Furubotn för "principlost samarbete med hemmafrontens borgerliga ledning". Denna anklagelse avvisades av Örnulf Egge i "Friheten" som politiskt falsarium, men utan att nämna, att det var Løvlien, som på sin tid hade hävdad denna uppfattning, som officiellt aldrig har blivit omprövad av NKP. Det är möjligt, att "Frihetens" intervju med Egge kunde ha ett visst samband med att både Løvlien och Strand Johansen, de två som ledde angreppet mot Furubotn, vid denna tidpunkt i praktiken hade lämnat NKP:s ledning.⁶³ Intervjun visade emellertid, hur svårt det i längden är för NKP:s ledning

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Beträffande denna strid, se diskussionen i Oslopresen mars-maj 1964 i anknytning till offentliggörandet i "Aftenposten" av C. J. Hambros dagboksanteckningar från andra världskriget. Hambro hävdade, att "kretsen" — hemmafrontens ledning vid befrielsen 1945 hade en mindre demokratisk uppfattning om hur förhållandena i politiskt avseende skulle ordnas i Norge, vilket innebar, att hemmafrontledarna enligt Hambro ville ställa den gamla politiska ledningen åt sidan och införa en ordning, som påminde om diktatur. Detta påstående har kategoriskt avvisats av dem som tillhörde hemmafronten.

⁵⁹ I Emil Løvliens föredrag på detta riksmöte ("Oppgjøret med det annet sentrum") blev Örnulf Egge karakteriserad som "chefen för Furubotns hemliga underrättelsetjänst i partiet" (s. 30), och han utsattes för kraftiga angrepp.

⁶⁰ Leif Vetlesen redogör mera detaljerat för detta i en krönika i "Arbeiderbladet" den 6 maj 1964.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Det är emellertid svårt att påvisa någon klar linje eller konsekvens i Furubotns politiska uppfattning efter kriget.

⁶³ Strand Johansen blev sjuk efter partiuppgörelsen och har senare vistats i Moskva. Om Løvlien, se avsnittet om

att helt och fullt motsätta sig en omprövning av Furubotnstriden, sedan denna börjat gripa in i så många sidor av partiets politik.

NKP och konflikten Peking—Moskva

Den rysk-kinesiska konflikten kan inte ha kommit som en fullständig överraskning för NKP:s ledning, eftersom partiet hade delegater både på den rumänska partikongressen i juni 1960, på den internationella kommunistpartikonferensen i Moskva i november-december samma år och på det ryska kommunistpartiets 22:a kongress i oktober 1961. Men det skulle dröja länge, innan konflikten avspeglade sig i partiets huvudorgan eller innan partiets ledare framförde någon uppfattning om konflikten.

Man vet inte, vilka påtryckningar, som NKP utsattes för från ryskt håll, för att partiet skulle ta en klar ståndpunkt i konflikten redan på ett tidigt stadium, men det förefaller, som om det var under och efter den 22:a ryska partikongressen, som NKP:s ledare första gången direkt ställdes inför ett krav att formulera en ståndpunkt. På själva kongressen underlät den norske delegaten, partiordföranden Emil Lövlén, i likhet med det svenska och danska kommunistpartiet att ansluta sig till den allmänna, sovjet-inspirerade kritiken mot de albanska ledarna. Men i motsats till det danska kommunistpartiets huvudorgan, ”Land og Folk”, förekom inga skarpa fördömanden av Enver Hoxha i ”Friheten” efter den ryska partikongressen.

Lövléns uttalanden på själva kongressen var så vaga, och han beskrev det ryska kommunistpartiets hållning på ett så reserverat sätt, att det blev svårt för ryssarna att nagla fast honom och NKP vid en bestämd ståndpunkt. Först två månader efter kongressen såg sig ”Pravda” i stånd till att framhålla, att Lövlén karakteriserat de albanska ledarnas politik som ”trångsynt nationalism”.⁶⁴ Sannolikt hade Lövlén ogillat den politiska huvudtendensen på partikongressen, både på grund av de öppna ryska angreppen på Albanien och på grund av den nya stimulans, som av-staliniseringen fick genom de skärpta angreppen mot Stalin och avlägsnandet av hans kropp från mausoleet på Röda torget i Moskva.⁶⁵

Något senare innehöll ”Friheten” en artikel av Henry Hoff, en ledande partimedlem som vid flera tillfällen har markerat en pro-rysk attityd. Artikeln utgjorde en positiv värdering både av den 22:a kongressen och av det nya ryska partiprogrammet, men teg, när det gällde det albanska problemet, kinesernas synpunkter och över huvud taget hela situationen inom den kommunistiska världsrörelsen.⁶⁶ Större delen av 1962 förflöt utan att ”Friheten” kommenterade eller på något annat sätt avspeglade tillspetsningen av den rysk-kinesiska konflikten. Först i december innehöll partiorganet en auktoritativ kommentar i form av en ledare, som utmynnade i en appell till parterna att komma till tals med varandra.⁶⁷ Denna vädjan återgavs några dagar senare i det kinesiska kommunistpartiets huvudorgan ”Jen-min Jih-pao” (”Folkets Dagblad”).⁶⁸ Ledarens innehåll räckte för att NKP skulle räknas till de partier, som försökte förmå Moskva och Peking

---

”Förberedelserna inför riksmötet 1965”. Upplýsingar, som förf. har fått senare, går ut på att det var mycket delade meningar i ”Frihetens” redaktion om intervjun med Egge och att denne hade ställt som villkor, att hans uttalanden skulle återges oavkortade och i den ordning, som han själv bestämde.

⁶⁴ Pravda 20/12 1961.

⁶⁵ Vid ett samtal med förf. våren 1963 förklarade Lövlén, att angreppen mot Albanien hade varit okloka och att de nya angreppen mot Stalin på den 22:a partikongressen hade varit ”onödiga”. Enligt Lövlén gick Chrusjtjov för långt i fördömandet av Stalin och hans historiska roll. Förf. fick inget intryck av vad Lövlén mest ogillade på partikongressen.

⁶⁶ Friheten 25/1 och 26/1 1962.

⁶⁷ Ibidem 20/12 1962.

⁶⁸ Jen-min Jih-pao 24/12 1962.

att närma sig varandra, utan att man dock kunde tala om någon egentlig medling.⁶⁹ ”Frihetens” ledare gav klart uttryck åt de norska kommunisternas oro över den rysk-kinesiska konflikten:

... det är inte naturligt, och det är inte till nytta för något enskilt parti och inte heller för den kommunistiska världsrörelsen i dess helhet, att man låter olika ståndpunkter tillspetsas på det sätt som sker i en diskussion, som blivit mycket olycksbådande och som fortsätter på det mest oroande sätt ...

När ”Friheten” på detta sätt gav uttryck för de norska kommunisternas oro över konflikten utveckling, men samtidigt undvek att ta ställning, tolkades detta på åtskilliga håll som en ”prokinesisk” hållning.⁷⁰ Men denna tolkning var inte mera korrekt än senare försök från kinesisk och rysk sida att ta NKP:s uttalanden till intäkt för sin egen uppfattning⁷¹ eller västpressens försök att placera partiet till ”höger” eller till ”vänster” på ett världskommunistiskt schema. Att det i NKP har funnits, och finns, personer och grupper med olika uppfattningar om konflikten och med olika sympatier och lojalitetsband, är ett faktum, men det har inte funnits några klara tecken på att det har existerat, eller existerar organiserade prokinesiska eller proryska fraktioner. Däremot verkar det vara klart, att NKP:s ledning redan på ett tidigt stadium av konflikten mellan Moskva och Peking såg faran för inre splittring och upplösning, om partiet klart skulle ta ställning för den ena eller andra parten. Andra kommunistpartiers erfarenheter kan ha verkat skrämmande. Men samtidigt insåg NKP:s ledning, att det var nödvändigt att distansera sig från Moskva och markera en mer nationell och oberoende linje, och så småningom kändes detta förmodligen som en befrielse. Detta framgår redan av ”Frihetens” första auktoritativa ledare den 20 december 1962:

Även om partierna alltid kommer att sträva efter att komma fram till gemensamma ståndpunkter i alla viktiga politiska frågor, kan inget enskilt parti eller ett flertal partier tvinga något annat parti till ståndpunkter, som det utifrån sina egna förutsättningar och värderingar anser vara oriktiga. Varje parti är självständigt och oberoende, det är en okränkbar regel för vår enhetliga kommunistiska världsrörelse.

Det är sannolikt, att NKP:s ledare genom sin tystnad i fråga om konflikten mellan Moskva och Peking redan vid denna tidpunkt såg en möjlighet att bryta den politiska isolering, som partiet hamnat i, delvis på grund av dess Moskvadirigerade förflutna. De såg en chans att ”avsatellitera” sig och markera avståndstagande från Moskva utan att tvingas göra detta genom en genom-

⁶⁹ Diversity in International Communism, New York 1962, s. 534.

⁷⁰ Bl.a. i ”Arbeiderbladet” den 21 december 1962. Föregående dag innehöll tidningen en ledare om de nordiska kommunistpartiernas möte i Stockholm med rubriken ”Norska ’kineser’?” Tidningen uttryckte sin förundran över att de nordiska kommunistpartierna inte hade tagit klart avstånd från Kina och Albanien och tolkade detta, i varje fall för de norska kommunisternas vidkommande, som en kompromiss mellan två stridande flyglar. När tidningen betecknade fungerande partisekreteraren Jörgen Vogt som ”Lövlies man” och ”kines”, är detta tvivelaktigt. En annan norsk tidning, ”Morgenbladet”, karakteriserade ett och ett halvt år senare, den 18 januari 1964, utseendet av Vogt som fungerande ledare för partiet efter Lövlies som ”en interimistisk seger för Moskva”. Vogt betecknades i ”Morgenbladet” som ”brobyggare”, och det hävdades, att hans stjärna hade ”stått relativt högt i Kreml”. Tidningen anförde inga belägg för detta påstående, liksom inte heller ”Arbeiderbladet” för sina bedömningar. När det gäller ryssarnas uppfattning om olika norska kommunistledare, kan den bara bli föremål för spekulationer.

⁷¹ ”Pravda” hävdade den 12 januari 1963, att NKP stödde det ryska kommunistpartiets ståndpunkter. Det skedde i en kommentar till uttalandet från NKP:s centralstyrelsemöte den 5--6 januari 1963. ”Pravda” uteslöt emellertid den del av uttalandet, vari det hette, att alla partier borde försöka undvika ord och handlingar, som skärpte svårigheterna i onödan. Det ryska partiorganet uteslöt också ett avsnitt i deklARATIONEN, vari det hävdades, att enheten i den internationella kommunistiska rörelsen var något som angick alla partier och att alla partier hade sin andel av ansvaret för denna enhet. Men ”Pravda” gjorde ändå gällande, att NKP slöt upp på SUKP:s sida. Den kinesiske ambassadtjänstemannen Chiang Ta hävdade däremot på ett möte i Mandal, enligt ”Arbeiderbladet” den 16 april 1964, att NKP delade det kinesiska kommunistpartiets uppfattning. Likaledes placerade en Pekingorienterad italiensk tidning med namnet ”Tillbaka till Lenin” NKP bland de partier, som stödde Kinas ståndpunkter; jfr ett NTB-Reuter-meddelande från Rom, återgivet i ”Dagbladet” den 4 september 1963. ”Friheten” har aldrig återgivit dylika uppgifter om försök att placera NKP i det ena eller andra läget.

gripande inre avstalinisering och liberalisering inom partiet med de delikata rehabiliteringskrav detta skulle föra med sig.

”Arbeiderbladets” tolkning av ”Frihetens” ledare som utslag av en ”prokinesisk” ståndpunkt avvisades bestämt av Lövlien i en intervju i ”Dagbladet” den 21 december 1962: ”Arbeiderbladets' skrivelser är ingenting annat än politiska kannstöperier. Ty vi har över huvud taget inte tagit någon ställning i frågan ...” Tidningen frågade vidare: ”Men 'Frihetens' ledare är så utformad, att man kan få ett intryck av att det i första hand är Chrusjtjov, som klandras, eftersom alla har en känsla av att det just är han, som öppet har tillspetsat situationen ...?” Lövlien svarade: ”Detta är absolut felaktigt.” Och han tillfogade: ”Om man absolut vill ha vår ståndpunkt i de ideologiska frågorna, kan jag bara hänvisa till ett programförslag, som nu håller på att behandlas i våra partiorgan.” Detta förslag antogs som ett nytt program vid partiets rikskonferens 21-28 april 1963.⁷² Av betydelse i detta sammanhang var programmets uttalande om att ett ”nytt världskrig är inte längre oundvikligt”. Vidare fördjupades uppfattningen om ”den fredliga samexistensen” på ett sådant sätt, att det tydligt framgick, att NKP i denna fråga *avvek* från det kinesiska kommunistpartiets linje.

Under tiden mellan Lövliens uttalanden i ”Dagbladet” och rikskonferensen hade NKP:s centralstyrelse antagit en deklARATION om situationen i den internationella kommunistiska rörelsen, där man underströk samma uppfattning om att ett nytt världskrig kunde undvikas.⁷³ Vidare framhövdes, att ”NKP önskar en fredlig övergång till socialismen”. Deklarationen visade, att NKP i fråga om en rad politiska principiella problem stod på Moskvas linje, men att partiet *avvek* från den ryska uppfattningen, när det gällde den taktiska sidan av konflikten, särskilt beträffande inställningen till en kommunistisk världskonferens. NKP ansåg, att det förelåg behov av en sådan konferens, men att den ”bör äga rum först efter ett omfattande förarbete”. NKP klargjorde, att det motsatte sig en konferens, som skulle leda till en formell och definitiv brytning mellan Moskva och Peking. I detta avseende intog det norska kommunistpartiet samma ståndpunkt som bl.a. de italienska och rumänska ”broderpartierna”. Samtidigt betonades i deklARATIONEN på nytt, att ”man kan inte uppställa universella riktlinjer för alla länder”. I ”Dagbladets” intervju tillfrågades Lövlien, om han ville kommentera en specialintervju, som den ryske ambassadören i Norge hade givit ”Morgenposten”⁷⁴ och där han bl.a. yttrade: ”Det är ingen hemlighet, att om Sovjetunionen hade följt råden från ultramarxister som de albanska ledarna och dem som står bakom dem och att om president Kennedy skulle ha lyssnat på Adenauer och de Gaulle, så kunde den s.k. Kuba-krisen lätt ha blivit en världskatastrof.” I ”Dagbladet” yttrade Lövlien: ”Det förefaller mig vara en riktig bedömning. Vi har också öppet tagit ståndpunkt för Sovjetunionen i Kubakrisen. Det gjorde vi bl.a. i det gemensamma uttalandet av de nordiska kommunistpartierna i Stockholm nyligen.” I centralstyrelsens deklARATION av januari 1963 framhövdes åter NKP:s stöd för den ryska Kubapolitiken: ”NKP anser, att Sovjetunionens handlande under Kubakrisens akuta fas räddade världen från ett kärnvapenkrig och samtidigt värnade det kubanska folkets oberoende.” Detta är en helt annan hållning än den kinesiska, som gick ut på att tillbakadragandet av de ryska raketerna var ”Münchenpolitik” och ”kapitulationspolitik”.⁷⁵

⁷² Programmet har utgivits som broschyr av förlaget Ny Dag, Oslo 1963.

⁷³ Uttalande från ett möte med NKP:s centralstyrelse den 5-6 januari 1963, återgivet i ”Friheten” den 8 januari 1963 och i ”Information Bulletin” nr 12, 1964, utgiven av Peace and Socialism Publishers, Prag 1964. Om ”Pravdas” omnämnande av centralstyrelseuttalandet, se not 71.

⁷⁴ Morgenposten 21/12 1962. Det var förf. av denna skrift, som var intervjuare.

⁷⁵ Kineserna hävdade också, att det var ”äventyrspolitik” att placera raketer på Kuba. Deras argumentering gick ut på att om Chrusjtjov hade låtit bli att placera raketerna på ön, så skulle det inte ha uppstått någon akut kris och inte heller ha funnits någonting att dra tillbaka.

Skärpningen av konflikten mellan Sovjetunionen och Kina under våren och sommaren 1963 ledde till att NKP:s centralstyrelse i oktober åter tog upp situationen till behandling och sände ut en deklARATION, vari man ännu kraftigare än tidigare uttryckte sina bekymmer över utvecklingen:

Centralstyrelsen beklagar i hög grad den olycksbådande utveckling diskussionen har tagit under de senaste månaderna och speciellt att det tillspetsade meningsutbytet också har fått konsekvenser för det mellanstatliga förhållandet mellan de socialistiska länderna. Norges kommunistiska parti kan inte acceptera, att en splittring inom den internationella kommunistiska rörelsen skulle vara oundviklig.⁷⁶

Denna deklARATION gick i motsats till januarideklARATIONEN inte in på de principiella frågorna utan uttryckte bara oro över konfliktens utveckling och det sätt, på vilken den utspelades. NKP klar gjorde vidare, att det inte önskade delta i diskussionen på ett sätt, som ”kan leda till en ytterligare tillspetsning och försämring av situationen”.

Före centralstyrelsens oktoberdeklARATION hade det *utanför* ”Friheten”⁷⁷ pågått en diskussion mellan f.d. medlemmen av det kommunistiska ungdomsförbundets centralstyrelse, Arvid Nygaard, och partiorganets chefredaktör, Reidar Larsen. Nygaard ansåg, att ”Friheten” med sin kommentar till provstoppsfördraget av augusti 1963 hade intagit en prokinesisk ståndpunkt, men detta avvisades bestämt av Larsen, som hävdade, att NKP och ”Friheten” ”klart har stött det ingångna avtalet om stopp för proven med kärnvapen ...”. Nygaard svarade med att hålla fast vid sin ursprungliga uppfattning. Det är svårt att i den av Nygaard citerade ledaren eller i Larsens svar finna belägg för att ”Friheten” sympatiserade med Peking i denna fråga. Partiorganets försiktiga, kritiska anmärkningar, att ett provstoppsavtal i längden inte skulle vara något effektivt hinder mot en spridning av kärnvapnen utan Kinas och Frankrikes deltagande, en värdering som i övrigt kom till uttryck i många icke-kommunistiska tidningar, måste sägas ha mycket litet gemensamt med de kinesiska påståendena om att avtalet var ett ”förräderi mot socialismens sak”. Däremot förefaller det, som om Nygaard hade rätt, när han hävdade, att det fanns mer eller mindre klara sympatier för de kinesiska ståndpunkterna inom NKP. Detta visade sig tydligt ett år senare i samband med ungdomsförbundets protest mot Kinas första atombombprov.⁷⁸ I NKU-sekretariatets uttalande hette det, att ungdomsförbundet ”tar *skarpt* (kursivering av förf.) avstånd från Kinesiska folkrepublikens atombombprov”, och man vädjade till den kinesiska regeringen om att avstå från fortsatta prov och underteckna provstoppsfördraget. Detta uttalande kritiserades av tre ungtkommunisterna, som gav uttryck för sin ”förfäran” och hävdade, att den ”uppfattning, som sekretariatet givit uttryck åt, inte delades av flertalet av NKU:s medlemmar runt om i landet”.⁷⁹ NKU höll dock fast vid sin protest och fick stöd av *en* lokalavdelning,⁸⁰ men i övrigt kom det inte fram något som kunde kasta ljus över vilken av de två ståndpunkterna som var mest representativ för ungtkommunisterna.

Som nämnt kan man inte påvisa någon klar *organiserad* prokinesisk fraktion inom NKP. Man kan inte heller upptäcka någon ”stark och klart uttalad sympati för de kinesiska ståndpunkterna” hos NKP:s ledning.⁸¹ Däremot torde man räkna med att åtskilliga av partiets enskilda medlemmar, och särskilt de som har besökt Kina som gäster, kan ha fått vissa sympatier för folkrepubliken. Några av dem har efter hemkomsten skrivit överförtjusta resebrev, speciellt om folkkom-

⁷⁶ Uttalande från ett möte med NKP:s centralstyrelse den 5-6 oktober 1963, återgivet i ”Friheten” den 7 oktober 1963.

⁷⁷ Dagbladet 14/10, 18/10 och 19/10 1963.

⁷⁸ Ung Idag nr 5, 1964.

⁷⁹ Friheten 6/11 1964.

⁸⁰ Rana KUL i ”Friheten” den 14 november 1964.

⁸¹ Arvid Nygaard i ”Arbeiderbladet” den 11 november 1964.

munerna.⁸² De har mottagits med en kinesisk gästfrihet och vänlighet, som ofta har stått i kontrast till det klumpiga sätt, på vilket ryssarna har behandlat många av sina norska partigäster.⁸³ I övrigt har man blivit irriterad över hur ryssarna har behandlat norska partidelegationer och enskilda besökare på resa till eller från Kina. Det besök, som Lövlien, Arne Pettersen och Ivar Lie avlade i Kina 1963, resulterade i positiva intryck om Kinas ekonomi, samtidigt som delegationsmedlemmarna fick fullt klart för sig att ryssarna hade gått hårt fram mot kineserna.⁸⁴ Men ingenting av detta ger hållpunkter för slutsatsen, att NKP:s ledning är ”Pekingorienterad”.

Under 1964 öppnade ”Friheten” sina spalter för en diskussion om det ryska förslaget om en förberedande kommunistisk konferens i Moskva, som först utlystes till den 15 december 1964 men senare uppsköts till den 1 mars 1965. NKP som parti behövde inte ta ståndpunkt till denna fråga, eftersom det inte tillhörde de 25 inbjudna partierna. Diskussionen i ”Friheten” fick aldrig samma omfattning som motsvarande meningsutbyte i ”Ny Dag”, och inte heller nådde debatten upp till samma principiella nivå. Inläggen avslöjade dels en starkt antirysk inställning,⁸⁵ dels pro-ryska attityder.⁸⁶ En insändare protesterade mot ett utdrag i ”Friheten” från den rumänska tidskriften ”Viata Economica” med ett skarpt angrepp mot den ryske professorn Valjev för hans förslag om en övernationell ekonomisk region för området kring nedre Donau.⁸⁷ Men partiets fungerande ordförande och sekreterare, Jörgen Vogt, förklarade i en lång redogörelse för ”NKP:s ståndpunkt i den internationella diskussionen”,⁸⁸ att ”vi är på samma linje som det rumänska arbetarpartiets centralkommitté ...” Vogt syftade dock inte speciellt på artikeln i ”Viata Economica” utan på den rumänska deklARATIONEN av april 1964, vari man framhävde de enskilda socialistiska staternas och de enskilda kommunistpartiernas oberoende och suveräna ställning. Vogts redogörelse gav en översikt av de uttalanden och deklARATIONER, som NKP och dess organ avgivit,⁸⁹ men innehöll inte några väsentliga nyheter, bortsett från upplysningen att NKP den 10 oktober 1963 och den 19 februari 1964 hade skickat brev både till de ryska och kinesiska kommunistpartierna med en vädjan om att göra slut på den offentliga polemiken. Återigen gav man uttryck för sin fruktan för att en ”internationell konferens, som inte omfattar alla, endast kommer att medföra och fördjupa en klyvning”. Det hänvisades också till tidigare NKP-förslag om tillsättande av (en) kommission(er). Tidigare hade NKP markerat ett klart avståndstagande från det finländska kommunistpartiets åsikt om den av Moskva föreslagna decemberkonferensen.⁹⁰ Senare under hösten 1964, efter

⁸² Leif Hammerstad i ”Friheten” den 11 november 1964.

⁸³ Enligt uppgifter av flera norska kommunister till förf.

⁸⁴ Se not 83. Förf. är förhindrad att precisera andra källor.

⁸⁵ T.ex. Öivind Halvorsen i ”Friheten” den 18 september 1964: ”Det borde vara tydligt för envar, att SUKP, långt ifrån att tänka på enheten i den kommunistiska rörelsen, strävar efter andra mål.”

⁸⁶ T.ex. Torolf Hofmo i ”Friheten” den 2 oktober 1964: ”... det är min djupaste övertygelse, att SUKP:s inställning till de grundläggande principfrågorna är riktig.” Eller Arne Nordlie i ”Friheten” den 25 september 1964. Nordlie krävde, att NKP skulle delta mer aktivt i den internationella diskussionen, dvs. stödja SUKP.

⁸⁷ Henry Hoff hävdade i ”Friheten” den 18 november 1964, att det fanns en del tvivelaktiga tendenser i ”den kraftiga salvan från Rumänien”, som partiorganet hade återgivit (14 september 1964): ”På det sätt som utdraget i 'Friheten' utformats, har artikeln fått ett drag både av antirysk inställning och nationalism.” ”Frihetens” chefredaktör har för förf. försäkrat, att det var en ren tillfällighet, att utdraget ur ”Viata Economica” fick denna utformning; det var endast en översättning av den version, som hade tryckts i ”Ny Dag”.

⁸⁸ Friheten 9/10 1964.

⁸⁹ Förutom de nämnda uttalandena och deklARATIONERNA, även ett uttalande av rikskonferensen i april 1964 och från ett möte med centralstyrelsen i september 1964, men dessa båda senare innehåller inte något väsentligt nytt. April-deklARATIONEN upprepade kravet om att en eller flera kommissioner skulle få i uppdrag att behandla tvistefrågorna (referat i ”Arbeiderbladet” den 13 april 1964), medan septemberuttalandet gick in för bilaterala eller multilaterala kontakter och förhandlingar mellan parterna (”Friheten” den 7 september 1964).

⁹⁰ Jfr ”Dagbladets” meddelande den 12 augusti 1964. Det finländska kommunistpartiet hade länge utövat press på NKP för att förmå det att inta en mer Moskvavänlig hållning. Se även ”Arbeiderbladet” den 22 december 1963.

Chrusjtjovs fall, innehöll ”Friheten” två ledare om den rysk-kinesiska konflikten. Den ena⁹¹ såg i Chrusjtjovs fall en möjlighet att återupprätta enheten i den världskommunistiska rörelsen, men varnade för en lösning, som innebar underkastelse. Medan NKP tidigare hade anslutit sig och hänvisat till de kommunistiska Moskvadeklarationerna av 1957 och 1960, uttryckte ”Friheten” nu sina tvivel om huruvida man borde ”sikt på utarbetandet av ett nytt och *allomfattande* (”Frihetens” kursivering) dokument om kommunistpartiernas politik, som varje enskilt parti skall godkänna ...” Detta var ett ytterligare understrykande av växande ovilja mot att domineras eller dirigeras av ett organisatoriskt centrum. Ledaren klargjorde också, att ”vårt parti inte heller undgår verkningarna” (av de ödeläggelser som den polemiska kanonaden har orsakat) Den andra ledaren⁹² utgick från överläggningarna mellan Chou En-lai och de nya sovjetledarna i Moskva i november 1964 och uttryckte en förhoppning om att diskussionerna skulle leda till ett positivt resultat, men ännu en gång underströks det, att ”alla partier har samma rättigheter och samma ansvar och inte kan påtvingas någon 'lösning', som de inte själva anser vara riktig ...”

Vid slutet av 1964 hade partiveteranen Just Lippe i ”Friheten” några ”betraktelser” om ”Jugoslavians väg — och de andras”. Lippe deltog i det jugoslaviska kommunistpartiets kongress i Belgrad i början av december och fastslog med detta som utgångspunkt: ”Det finns i dag ingen plats för något slags hegemoni för ett kommunistparti gentemot andra kommunistpartier eller för något slags hegemoni för en socialistisk stat gentemot de andra socialistiska staterna.”⁹³ Lippe tog likaledes avstånd från dem som vid den förra jugoslaviska partikongressen ”över huvud taget avvisade de jugoslaviska problemställningarna och problemlösningarna”. I artikeln lyckades Lippe få fram en indirekt kritik av ryssarna för det sätt, på vilket de tidigare hade behandlat andra socialistiska länder och kommunistpartier, samtidigt som han distanserade sig från kineserna genom att ge det jugoslaviska experimentet sin honnör (utan att dock helt associera sig med det).

NKP-uttalanden och ledare samt insändare i ”Friheten” under 1964 framhävde ytterligare den tendens, som avtecknade sig 1962-63: 1) NKP:s ledning såg i konflikten mellan Sovjetunionen och Kina en fara för splittring och upplösning av partiet. 2) En sådan splittring avspeglade sig delvis i ”Friheten”, men utan att man kunde påvisa någon organiserad fraktionsbildning i prokinesisk eller prorysk riktning. 3) NKP hade i den rysk-kinesiska konflikten sett en möjlighet att markera oberoende gentemot Moskva och en mer nationell linje. Därmed hoppades partiledningen sannolikt att kunna bryta NKP:s politiska isolering, utan att vara tvungen att tillgripa en svår, inre avstaliniseringsprocess. Men det var i varje fall nödvändigt för NKP:s ledning att distansera sig från Moskva, ty med de omvälvningar som har skett i Sovjetunionens toppskikt sedan Stalins död har det blivit politiskt omöjligt att basera hela sin politik på Kreml.

Reaktionen på Chrusjtjovs fall

Meddelandet om att Chrusjtjov avsatts kom lika överraskande för de norska kommunisterna som för de andra västeuropeiska kommunistpartierna.⁹⁴ I den första ledarkommentaren till det ryska

⁹¹ Friheten 22/10 1964.

⁹² Ibidem 12/11 1964.

⁹³ Ibidem 31/12 1964.

⁹⁴ I ”Frihetens” ledare den 16 oktober 1964 hette det bl.a.: ”Även om Chrusjtjov själv vid flera tillfällen under den senaste tiden har erinrat om sin framskridna ålder och antytt, att ett personskifte måste inträffa, kom meddelandet från Moskva i går som en fullständig överraskning för världen.” En av de framträdande ungtkommunisterna förklarade i ”Friheten” den 20 oktober 1964, att Chrusjtjovs fall kom ”tämmligen överraskande och oväntat för oss”. Emil Lövlén hävdade i en intervju i ”Arbeiderbladet” den 20 oktober 1964, att entledigandet av Chrusjtjov inte förvånade honom så mycket, men det framgick tydligt, att Lövlén, som befann sig i Sovjetunionen tillsammans med en norsk partidelegation, när Chrusjtjov störtades, inte fick veta något om orsakerna till att han hade avsatts. ”Det enda jag fick reda på där borta var korta, officiella meddelanden i ’Izvestija’”, sade Lövlén. Varken NKP eller Lövlén kan ha

maktskiftet⁹⁵ gjorde man förbehåll för bristande information, och ”Friheten” såg en möjlighet till att man nu skulle kunna nå enighet i den kommunistiska världsrörelsen, underförstått att Chrusjtjov kunde ha utgjort ett hinder för denna enighet. Men det kanske viktigaste i ledaren var, som nämnt, understrykandet av de enskilda kommunistpartiernas oberoende. Varken denna eller senare kommentarer till Chrusjtjovs fall gav några hållpunkter för att hävda, att NKP ”står närmare Peking än Moskva”.⁹⁶ Däremot underströk reaktionen på Chrusjtjovs entledigande den tidigare påvisade tendensen, nämligen att NKP:s ledning utnyttjar varje tillfälle i anslutning till utvecklingen inom den internationella kommuniströrelsen eller den ryska politiken att markera avståndstagande från Moskva och demonstrera en mer nationell linje. Detta visade sig ännu tydligare i ”Frihetens” nästa ledare,⁹⁷ som innehåll den hittills skarpaste offentliga NKP-kritiken av de ryska ledarna. ”Friheten” fastslog, att de nya sovjetledarna farit med osanning, när de först motiverade Chrusjtjovs avsättning med ”ålder och vacklande hälsa”.

NKP:s huvudorgan hade aldrig tidigare anklagat sovjetledarna för att ljuga.⁹⁸ Det hette vidare i ledaren:

Vi tror, att kritiken helt riktigt drabbar vissa sidor av maktutövningen i Sovjetunionen under Chrusjtjovs ledning, men vi är åter förvånade över att sådana förhållanden har tillåtits utveckla sig under en rad år utan att ett enda ord av kritik har yttrats och utan att några försök gjorts att rätta till dem. Det är omöjligt, att man kunnat uppdaga allt detta under några få dagar. Åter måste man konstatera, att det inte har rått harmoni mellan lovprisandet av principerna om korrekt kommunistiskt ledarskap och praxis, och man måste fråga sig, varför dessa allvarliga brister ännu en gång har fått befästa sig. Ansvaret för detta kan avgjort inte läggas enbart på Chrusjtjov.

Även om tidningen alltså instämde i vissa delar av kritiken mot Chrusjtjov, hävdade den, att ”han har varken förtjänat att bli upphöjd till ofelbarhetens högsta tinnar eller att kastas i rännstenen. De som har underlåtit att ta itu med hans svagheter och fel, har nu det största ansvaret härför”.

Ledaren hade betecknande nog rubriken ”Icke ofelbar”. Det moraliska försvaret för Chrusjtjov (han har icke förtjänat att kastas i rännstenen) är desto mera anmärkningsvärt, som ”Friheten” tidigare hade förhållit sig kritisk till hans Kinapolitik och inte heller lagt i dagen någon förtjusning över den inre liberalisering och avstalinisering, beträffande vilka Chrusjtjov delvis framstod som förespråkare och pådrivare.⁹⁹ Någon klar ideologisk eller principiell linje fanns det inte i denna reaktion. Den uttryckte snarare en opportunist, som berodde på de taktiska möjligheter, som en ny situation gav NKP att markera sin nya oavhängiga kurs inför opinionen hemma och utomlands.

---

tillmätts någon större betydelse i Moskva, när ingen bekymrade sig det minsta om att orientera honom före hemresan till Norge. En dansk delegation, som sändes till Sovjetunionen, fick däremot träffa både presidiemedlemmen Suslov och partisekreteraren Ponomarjov.

⁹⁵ Friheten i 6/10 1964.

⁹⁶ Bl.a. i ”Dagbladet” den 22 oktober 1964 i samband med Reidar Larsens uttalande i ”Utenrikspolitisk Forum” i radio samt i Arvid Nygaards artikel i ”Dagbladet” den 22 oktober 1964. Enligt en annan av deltagarna i radio-debatten (men icke refererat i någon tidning), universitetslektor Jens A. Christophersen, skall Larsen på hans replik om att ”om kommunisterna genom egen hjälp kom till makten i Norge, så skulle förmodligen förhållandet till Sovjetunionen bli sämre än i dag”, ha svarat: ”När kommunisterna kommer till makten i Norge, kommer vi inte att be ryssarna om lov att föra vår egen politik.”

⁹⁷ Friheten 19/50 1964.

⁹⁸ Lövlien sade dock i intervjun i ”Arbeiderbladet” den 20 oktober 1964, att ”det är klart, att hälsan (Chrusjtjovs) har medverkat”. Lövlien hade fått ett personligt intryck av att Chrusjtjov hade ”tacklat av betydligt” från senaste gången han såg honom, på den 22:a ryska partikongressen, till besöket i Norge i juli 1964.

⁹⁹ Det är förf:s uppfattning, att många motståndare till Chrusjtjov under den första perioden efter Stalins död, t.ex. Malenkov, inte var mer ”stalinistiska” än han. När maktkampsmotiv och mera principiella politiska motsättningar korsar varandra i rysk politik, är det ganska ofruktbart att tala om ”stalinister”, ”nystalinister” eller ”antistalinister”.

Efter Chrusjtjovs fall har det i ”Friheten” förekommit inlägg, som visar att de yngre partimedlemmarna är kritiskt inställda till ledningen. Den 30 oktober frågade Ole-Petter Mosebakk med utgångspunkt från Chrusjtjovs fall: ”Hur försiggår ett ledarskifte i det kommunistiska partiet?” Det var tydligt, att det inte så mycket var SUKP utan NKP, som intresserade honom. Maktskiftet i Sovjetunionen hade uppenbarligen blivit ett incitament till att ställa en fråga, som länge varit aktuell. Mosebakk klargjorde, att det enligt hans uppfattning inte bara var i SUKP, som man ”har svårt att växla ledning, att själva mekanismen i ledarskiftet, vilka regler som gäller härför är högst oklara”. Han ansåg alltså, att problemet var aktuellt även för NKP:s del, och menade, att det måste vara av intresse att få större klarhet om detta före riksmötet (våren 1965). Han pekade vidare på att frågan om ”hur man väljer partiets ledning hänger intimt samman med demokratin inom partiet”. ”Om vi kommunisterna inte lyckas uppträda demokratiskt i vårt eget parti, krävs det mycket för att överbevisa folk om att vi kan göra det i hela samhället”, fastslog Mosebakk. Så klart hade bristen på inre partidemokrati i NKP inte tidigare påtalats i ”Frihetens” spalter. Mosebakk framförde därefter konkreta invändningar mot hur valet av centralstyrelse och ordförande försiggår inom NKP. ”Frihetens” redaktion svarade, att i NKP ”följer man de valregler, som i stort sett generellt gäller för organisationer i Norge”.¹⁰⁰ Mosebakk gav i ännu en insändare den 6 november uttryck för många yngre kommunisters betänkligheter över den gällande praxis i partiet, när han skrev, att ”i realiteten leder detta (att man endast röstar på en kandidat) till att de som sitter i den översta toppen kan vara säkra på omval. Att föreslå en motkandidat till en av dessa kräver åtskilligt med mod och skulle i varje fall tidigare kunna få mycket obehagliga konsekvenser.”

Också en annan av de yngre NKP-medlemmarna, ”Frihetens” Moskvakorrespondent Tore-Jarl Bielenberg, gav uttryck åt liknande tankar, men betydligt försiktigare.¹⁰¹ Bielenberg ville inte ”kalla den nuvarande ordningen odemokratisk, men anser, att man kan finna en bättre och smidigare ordning”.

Dessa och andra insändare speglade den irritation, som många ungdomar känner inför de äldre ledarna i NKP. Även i mer konkreta frågor kan man påvisa en klyfta mellan NKP:s och NKU:s ledning. Enligt ledande NKU-medlemmars uttalanden inför förf. är huvudpartiets ledning *teoretiskt* enig, vad gäller parollen om en ”enhetsfront” och om samarbete med de andra socialistiska partierna, men den har i praktiken utträttat föga för att realisera slagordet. NKU:s centralstyrelse gick t.ex. aktivt in för att det bara skulle vara ett 1-majtåg 1964, dvs. att kommunisterna skulle ansluta sig till DNA:s demonstrationståg. Före den 1 maj 1964 skickade NKU ett brev om detta till samorganisationen i Oslo. I brevet, som ”Friheten” vägrade att ta in, vädjade de unga till alla kommunisterna att sluta upp om ett tåg. Men styrelsen för de kommunistiska distriktsavdelningarna i Oslo och Akershus beslöt ändå att arrangera ett eget tåg. I början av 1965 utfärdade NKU:s centralstyrelse åter en vädjan om ett gemensamt demonstrationståg den 1 maj, och denna gång togs appellen in i ”Friheten”.

Förberedelserna inför riksmötet 1965

Den senare fasen av konflikten mellan Moskva och Peking samt Chrusjtjovs fall inträffade mitt i förberedelserna för NKP:s riksmöte¹⁰² i slutet av mars 1965. Förutom de internationella frågor, som var av direkt intresse för NKP, präglades förberedelserna av det praktiska arbetet att stärka

¹⁰⁰ Friheten 30/50 1964.

¹⁰¹ Ibidem 13/11 1964.

¹⁰² Riksmöte (partikongress) hålles normalt vart fjärde år. Under perioden mellan riksmötena hålles varje år en rikskonferens.

particeller, värva nya medlemmar, aktivisera de gamla, förbättra NKP:s svåra ekonomiska läge samt partipressens ställning.¹⁰³ Därefter kom frågan om val av ny partiordförande och en allmän förnyelse av NKP:s ledning. Vidare var problemet om förhållandet till arbetarpartiet och det socialistiska folkpartiet aktuellt, främst på grund av att stortingsval skulle äga rum 1965, vilket dels tog sig uttryck i en principiell debatt om ”Vad som skiljer oss åt”, dels i en mer valteknisk debatt, huruvida NKP borde ställa upp i så många valkretsar som möjligt.

Att läget var kritiskt, både vad beträffade partiorganisationen och dess ekonomi, framgick såväl av ett intervjuuttalande i ”Friheten” av Vogt som av hans inledningsanförande på rikskonferensen 1964. Partisekreteraren yttrade bl.a.: ”Många particeller har upphört på grund av brist på medlemmar och på aktiva kamrater, som kan organisera arbetet och åstadkomma en levande cell ...”¹⁰⁴ De lokala particellerna lyckades inte ens klara av distributionen av broschyrer och flygblad i propagandasyfte på ett tillfredsställande sätt. Vogt ställde den retoriska frågan: ”Men kommer allt detta material ut? Stoppas det inte på vägen?” Hans appell om att hjälpa ”Friheten” följdes senare av en ny abonnemangs- och insamlingskampanj, men den förefaller inte ha haft någon större verkan beträffande tidningens upplaga och ekonomi.

Vogt tog även upp ungdomsarbetet inom NKP. Detta skildras bara summariskt i ”Friheten”, men en granskning av tidningens mötesannonser ger i stort sett vid handen, att ungdomscellerna har minskat stadigt under de senare åren och att verksamheten i de celler, som fortfarande existerar, har gått tillbaka. Detta har skett trots de starkt ökade ungdomskullarna. Genomsnittsåldern för partiets medlemmar är 55-60 år, och NKP:s medlemsantal har gått ned med ca 10 procent, från 5 000 till 4 500, under de fem åren fram till årsskiftet 1963-64.¹⁰⁵ Dessa fakta bekräftar intrycket av ett parti på tillbakagång och i stagnation.

Frågan om ledarkadrerna och en ny ordförande för NKP hänger delvis samman med de principiella tvistefrågor, som behandlats ovan. När det gäller ordförandeskiftet, stod det redan hösten 1963 klart, att Emil Lövlén var på väg att lämna ledningen för NKP. En betydande partidelegation begav sig till Sovjetunionen utan honom, trots att han stod i spetsen före delegationen till Kina föregående år och stod kvar som ordförande.¹⁰⁶ Det gjordes gällande i den icke-kommunistiska pressen, att en mer Moskvaorienterad grupp inom partiet höll på att ta loven över en Pekingvänlig fraktion under ledning av Lövlén. Denne förnekade i en intervju i en lokaltidning, att han var på väg ut ur partiet, och när han tillfrågades om varför han inte reste till Moskva, svarade han: ”När man blir 64 år gammal, som jag är nu, kan man väl ha andra skäl att avstå från en sådan resa än att gå ut ur partiet.”¹⁰⁷ Vid årsskiftet 1963-64 blev det dock klart, att Lövlén hade dragit sig tillbaka som aktiv ledare för partiet och att Jörgen Vogt övertagit ansvaret för den dagliga ledningen av partisekretariatets arbete.¹⁰⁸ Formellt skulle emellertid Lövlén kvarstå som partiordförande till riksmötet 1965. I pressen lanserades olika förklaringar till Lövléns tillbakaträdande, men den teori, som oftast framfördes, var att han hade varit alltför ”Pekingvänlig”¹⁰⁹ och att ordförandeskiftet skulle vara en ”interimistisk seger för Moskva”.¹¹⁰ Både Vogt och

¹⁰³ Se ”Frihetens” intervju med partisekreteraren Jörgen Vogt den 12 december 1964 och referat av Vogts inledningsföredrag om ”Den politiske situasjon og det politiske opplegg fram til landsmötet 1965”, del VI, ”Friheten” den 20 juli 1964.

¹⁰⁴ Friheten 20/7 1964.

¹⁰⁵ Se ”Morgenbladet” den 18 januari 1964.

¹⁰⁶ Dagbladet 8/10 1963.

¹⁰⁷ ”Stiftstidende”, Hamar, referat i ”Dagbladet” den 10 oktober 1963.

¹⁰⁸ Meddelande i ”Dagbladet” den 18 januari 1964, som i realiteten bekräftades av Jörgen Vogts insändare i samma tidning den 20 januari 1964.

¹⁰⁹ I ”Morgenbladet” den 24 januari 1964 hette det, att Lövlén i partikretsar omtalades som ”pekingeser”.

¹¹⁰ Morgenbladet 18/1 1964.

”Friheten” uppgav emellertid, att det var Lövliens hälsa, som var orsaken till att han skulle lämna ordförandeskapet.¹¹¹ Att Lövlien i en rad frågor har haft sympatier för Kina och att han varit skeptisk inför utvecklingen i Sovjetunionen under Chrusjtjov, har framgått i de tidigare avsnitten av denna undersökning, men det är inte möjligt att finna belägg för teorin, att han skulle representera någon Pekingvänlig fraktion inom NKP. När Lövlien drog sig tillbaka från den dagliga ledningen av partiet, berodde det bara delvis på den belastning han blivit för partiet på grund av hans hållning och sympatier under Stalintiden. När det gäller denna period, är Lövlien inte mera belastad än de övriga ledande kommunisterna. Han var för övrigt förhållandevis passiv vid uppgörelsen med Furubotn. Jörgen Vogt och Reidar Larsen exponerade sig mera. Sannolikt har hälsoskäl varit viktigare än dessa faktorer för Lövliens tillbakaträdande. Men därmed var han inte helt borta från partiledningen. Han fortsatte som ”Frihetens” stortingsmedarbetare, och på vissa håll restes krav på att han åter skulle ställas upp som kandidat till ordförandeposten på riksmötet.¹¹² Dessa krav fick dock mycket ringa anslutning. Däremot beslöt Lövliens gamla distrikt, Hedmark, att ställa upp honom som stortingskandidat vid valet hösten 1965. I övrigt föreföll det under vintern 1964-65, som om ”Frihetens” chefredaktör Reidar Larsen hade stärkt sin ställning såväl inom som utanför partiet. Han gjorde några lyckade framträdanden i radio och TV, och det hette, att hans mål var att bli en norsk Hermansson. Det är emellertid ovisst, om Larsen har samma format som den svenske kommunistledaren. Det var inte heller fråga om någon enhällig uppslutning kring honom i partiet. Enligt upplysningar, som förf. fått från NKU, föredrog man där docent Leif Johansen, som företräder en mera intellektuell attityd och inte är så belastad som Larsen. Men Johansens ställning i partiapparaten var inte så stark som Larsens, och han hade inte heller samma dragningskraft som denne.

Vissa drag i utvecklingen inom det svenska kommunistpartiet hade väckt uppmärksamhet i NKP och frestade till efterföljd. Särskilt det svenska kommunistpartiets framgångar vid valet i september 1964 noterades med stort intresse. ”Friheten” hälsade den 22 september 1964 dessa framgångar med glädje, men gav samtidigt uttryck för oro över att detta skulle utnyttjas av det socialistiska folkpartiet i Norge. Det hette i tidningens ledare: ”Här i landet har man försökt förklara SKP:s framgång med att partiet skall ha tagit avstånd från de övriga kommunistpartierna och nu närmast måste betraktas som ett SF-parti.” Partiorganet hävdade emellertid, att ”även om det utan tvivel finns olikheter, som bl.a. beror på att våra länder inte befinner sig i samma situation, kan man inte finna några väsentliga drag, som skulle skilja Sveriges kommunister från Norges”.

NKP och SF

”Frihetens” ängslan för att det norska socialistiska folkpartiet skall slå politiskt mynt av SKP:s framgång avspeglar hela det dilemma, som bildandet av detta vänstersocialistiska parti försatte de norska kommunisterna i. SF bildades 1961. I motsats till systerpartiet i Danmark rekryterade det inte sina ledare i första hand från kommunistpartiet. SF var alltså inte ett resultat av inre splittring i kommunistpartiet utan uppstod helt oberoende av utvecklingen i NKP. SF:s ledare i Oslo, vilka så att säga ger partiet dess rikspolitiska ansikte, har kommit från DNA, eller har tidigare inte tillhört något parti. I ledarkadrerna utanför huvudstaden finns det däremot en del f.d. kommunister. Från NKP:s synpunkt innebar det nybildade partiet ett hot först och främst i valsammanhang. Det fanns anledning att frukta, att SF skulle göra inbrytningar också bland NKP:s väljare. Utan att det

¹¹¹ Se även Reidar Larsens intervju i ”Dagbladet” den 18 januari 1964. Det bekräftades dessutom att personskiftet hade skett ”för en tid sedan”, men Larsen hävdade, att Lövlien fortsatte att delta i partiledningens möten.

¹¹² Hänvändelse från Simensbråtens cell av NKP i ”Friheten” den 18 september 1964. I en biografi över Lövlien med anledning av hans 65-årsdag hette det för övrigt, att ”han har inte nått någon slutstation i sin politiska verksamhet”, men om att han lämnat den dagliga ledningen för partiet hette det bara, att det berodde på ”hälsoskäl”.

kan påvisas något klart samband, måste det betraktas som tämligen sannolikt, att SF:s inträde på den politiska scenen var en ytterligare bidragande faktor till NKP:s tillbakagång vid stortingsvalet 1961 (från 60 060 röster eller 3,35 procent 1957 till 53 678 röster eller 2,91 procent 1961). Detta orsakade åtskillig bitterhet inom NKP mot SF, som å sin sida utnyttjade varje tillfälle för att angripa kommunisterna i syfte att markera avståndstagande från dem. Dessa motsättningar blev ännu skarpare efter kommunalvalen 1963, då NKP:s kräftgång fortsatte (till 33 723 röster eller 1,79 procent). En f.d. kommunistisk partisekreterare uttryckte förhållandet på följande sätt:

Vi kan nog säga, att det spända förhållandet mellan oss och SF först och främst beror på folksocialisterna. Vid detta val inriktade de sig också direkt på att erövra röster från oss. Vi märkte detta i Hedemark, där SF:s röstvinster inte var större än våra förluster.¹¹³

SF erövrade vid stortingsvalet 1961 och kommunalvalet 1963 röster från flera partier, men det var klart, att kommunisterna var särskilt utsatta. I partiorganet hette det också, att ”SF:s operationsområde efter hand inskränker sig till att endast omfatta vårt partis väljare”. Det kan antas, att SF, förutom att det drog till sig lant- och skogsarbetare samt industriarbetare från NKP, också verkade attraherande på intellektuella och därmed delvis kom att betyda detsamma för kommunistpartiet som gruppen ”Mot Dag” understundom gjorde under mellankrigstiden. Bortsett från några isolerade perioder har NKP aldrig haft den anslutning från vänsterorienterade intellektuella, som SKP och DKP delvis har haft. Någon motsvarighet till det svenska ”Clarté” har inte funnits i Norge.

Motsättningarna mellan NKP och SF skärptes ytterligare i samband med regeringskrisen 1963, då de två SF-representanterna i stortinget blev tungan på vågen. NKP riktade skarp kritik mot SF därför att det hade deltagit i störtandet av arbetarparti-regeringen i frågan om den s.k. Kings Bayaffären (regeringens uppträdande i samband med säkerhetsanordningarna vid kolgruvorna på Spetsbergen, där det hade förekommit en rad allvarliga olyckor). Även om enskilda medlemmar av NKP ansåg, att SF hade handlat riktigt, fastslog Jörgen Vogt i ”Friheten” den 14 juni 1964, att det var ”enhetslinjen”, som fixerats i partiets program, och han tog klart avstånd från den praxis, som Strasbourgteserna hade givit upphov till under 1930-talet, ”då sekteristiska och ultradogmatiska vänsterståndpunkter hade högkonjunktur”. Det s.k. folkmöte, som hölls på Youngstorget i Oslo under regeringskrisen 1963, då en ledande kommunist talade från samma podium som statsminister Gerhardsen och LO-ordföranden Nordahl, betraktades av Vogt som ett positivt och konkret utslag av ”enhetslinjen”. I övrigt ansåg sig Vogt kunna spåra inflytande från NKP i arbetarpartiets ”motförklaring”, den politiska principdeklaration som blev en grundval för att den borgerliga regeringen kunde fällas efter knappt tre veckors existens och denna gång med hjälp av SF:s röster.

NKP betraktade SF:s uppträdande som ett förräderi mot arbetarklassen. Kings Baykrisen markerade en betydelsefull nyorientering i NKP-ledningens hållning gentemot DNA. Det fastslogs, att det var alla socialisters plikt att slå vakt om arbetarmajoriteten i stortinget.¹¹⁴ Det är i ljuset av NKP:s reaktion på Kings Bayaffären, som man bör bedöma den senare debatten om en ”enhetsfront” och om valsamverkan.

Men NKP:s besvikelse över och bitterhet mot SF har också varit blandade med en mer eller mindre klart motiverad önskan om samarbete. Och den kritik, som tidvis har riktats mot SF från kommunistiskt håll, har ofta modererats eller dementerats.¹¹⁵ Och NKP:s ledare och huvudorgan

¹¹³ Henry Hoff i ”Friheten” den 8 oktober 1963.

¹¹⁴ Jfr ledare, stortingsreferat och diskussionsinlägg i ”Friheten” augusti-september 1963.

¹¹⁵ ”Orientering” hävdade i ett referat den 29 augusti 1964, att Emil Løvlien på ett möte i Ytre Rendal hade jämfört ”folksocialism” med ”nationalsocialism”. Detta resulterade i en fråga på ”Frihetens” debattsida (4 september 1964),

har också försökt suddas ut intrycket av motsättningar mellan de båda partierna. I samband med ett möte mellan SF:s stortingsrepresentant, Finn Gustavsen, och SKP:s ordförande, C. H. Hermansson,¹¹⁶ märkte man ännu tydligare ängslan för att de svenska kommunisternas framgång och nya ”bild” av sig själva som ett närmast vänstersocialistiskt parti¹¹⁷ skulle komma SF till godo. ”Friheten” betecknade det som ett positivt faktum, att politiska ledare i arbetarrörelsen hade kamratliga samtal med varandra, men ansåg samtidigt, att ”det skulle inte behöva vara nödvändigt att fara till Stockholm för att ge prov på detta”.¹¹⁸ Partiorganet hävdade, att de svar, som SKP:s ordförande gav på åtskilliga frågor, ”återspeglade synpunkter, som vi mycket väl känner igen i Norges kommunistiska parti, både från våra tidningsdiskussioner, konferenser och kongresser”. Tidningen förte dock, att debatten inom SKP hade gått betydligt längre och att det svenska broderpartiet kommit längre i fråga om inre ”avstalinisering” än NKP, utan framhävde, att det även inom NKP försiggick ”en process som drivits fram av en stark vilja till förnyelse”. I ”Friheten” den 8 januari 1965 tog en ung studentska från Bergen, Irene Iversen, denna påstådda förnyelsesträvan som utgångspunkt för en fråga, vad denna förnyelseprocess gick ut på. Hon ansåg, att NKP:s linje i själva verket var långt avlägsen från SKP:s nya linje under Hermansson:

Vi får inte sluta ögonen och inbilla oss att man är beredd att tro på en förnyelseprocess inom NKP. Det stora flertalet av Norges invånare anser, att vi är ett dövt parti, som har stelnat i fullständigt dogmatiska former. De flesta människor är inte så insatta i de marxistiska termerna, att de kan läsa ut ”nya toner” i våra resolutioner och program.

”Frihetens” invit till SF och Gustavsen hade den talande rubriken ”Över ån efter vatten”. Ett viktigt inslag i Gustavsens frågor till Hermansson var, om det fanns tecken ”på förnyelse i SKP:s försvarspolitik”.¹¹⁹ ”Friheten” pekade i sin ledare på att ”rent pacifistiska synpunkter på försvarspolitiken som dem Hermansson talar om i Sveriges kommunistiska parti, också är till finnas i Norges kommunistiska parti och har varit det i årtal. De har emellertid aldrig fått särskilt stor anslutning, t.ex. vid partiets kongresser, som fattar beslut om partiets huvudlinje.” Tidningens beskrivning av NKP:s hållning i försvarsfrågan var korrekt. Även om NKP gått in för att reducera anslagen till försvaret, har det aldrig intagit pacifistiska ståndpunkter eller gått in för att lägga ned försvaret. Här föreligger en klar olikhet mellan NKP och SF. Det är möjligt, att NKP därmed förlorade en del röster till SF, men detta har knappast varit av någon större betydelse.

”Frihetens” indirekta invit till SF och Gustavsen följdes senare av en inbjudan att delta i NKP:s riksmöte i mars 1965 (förutom Gustavsen inviterades även statsminister Einar Gerhardsen).¹²⁰ Bakom dessa trevare låg, som förut nämnts, oron över SF:s inbrytningar i kommunisternas led vid valen. Denna oro markerades ytterligare i kommentarerna till det danska folketingsvalet i september 1964. De danska kommunisterna hade i motstats till de svenska inga framgångar, och ”Friheten” hade den 23 september en förklaring, som antydningvis utgjorde en direkt jämförelse med de norska kommunisterna och deras situation: ”... en av de faktorer, som inverkar, är uppenbarligen, att man i Danmark i motsats till Sverige har ett socialistiskt folkparti.”

Men inviten till SF måste också betraktas inom en vidare ram, som ett generellt försök att få till stånd en ”folkfront”. Det är icke fråga om en ”folkfront”, som har beordrats från Moskva och

om Lövliens uttalande representerade NKP:s officiella uppfattning om SF. Insändaren besvarades med en kategorisk dementi av Lövlien: ”Jag har sagt något helt annat i mitt föredrag (”Friheten” 4 september 1964.)” ”Orientering” höll emellertid fast vid sin version.

¹¹⁶ Referat i ”Orientering” den 12 december 1964.

¹¹⁷ Se kapitlet om det svenska kommunistpartiet.

¹¹⁸ Friheten 15/12 1964.

¹¹⁹ Se även Gustavsens replik i ”Friheten” den 17 december 1964.

¹²⁰ Dagbladet 54/12 1964.

som motiveras med fascismens frammarsch, utan en ”folkfront” som helt är motiverad av NKP:s egna behov. Här är alltså ett område, där NKP antingen tar egna initiativ eller försöker utnyttja en delvis ny situation för att bryta sig ut ur sin politiska isolering och omvandla tillbakagång till frammarsch. Detta ”folkfronts”-initiativ motiveras utåt med att ”storkapitalet är huvudfienden” och att alla arbetarpartier måste samverka mot ”folkets gemensamma huvudfiende”.¹²¹ Till önskan att bryta den politiska isoleringen kommer NKP:s strävan att stoppa en borgerlig regering efter stortingsvalet hösten 1965.

NKP:s nya ”folkfronts”-initiativ kom också till uttryck i ett meningsutbyte i ”Uavhengig Norsk Gruppe”¹²² hösten 1964. Den röda tråden i chefredaktör Reidar Larsens inlägg i diskussionen var, att hela arbetarrörelsen måste samlas i försvaret för de ”betydelsefulla demokratiska rättigheter”, som redan vunnits, och till kamp mot klassfienden, som bl.a. representerades av privatbankerna. Larsen ansåg, att de tre arbetarpartierna hade gemensamma intressen på detta område. Den drivande kraften i denna kamp skulle enligt Larsen var ”hela det arbetande folket”. Han yttrade vidare: ”För att denna drivande kraft skall ha en säker marschriktning, behöver den — inte två eller tre arbetarpartier utan ett arbetarparti. Men det måste vara socialistiskt. Det måste var revolutionärt!” Denna synpunkt representerade inte något principiellt nytt i NKP:s historia. Redan i förhandlingarna om en sammanslagning med arbetarpartiet 1945 godtog NKP fredlig övergång till socialismen,¹²³ men under Stalinperioden efter kriget uppgav man helt denna tes. I och med Chrusjtjovs tal på den 20:e ryska partikongressen antogs tesen åter av NKP:s ledning.

Det mest centrala temat i Larsens inlägg i diskussionen i ”Uavhengig Norsk Gruppe” var hans framhävande av att splittringen inom arbetarrörelsen var ett politiskt och inte ett organisatoriskt problem. Därmed menade han, att det i det aktuella läget förelåg behov av två arbetarpartier i Norge, NKP och DNA, eftersom det fanns väsentliga olikheter i deras målsättning. Däremot hade SF inget existensberättigande, enligt Larsen. Han hävdade, att SF ”uppstod i ett slags vakuum, som bildats till följd av missnöjet över arbetarpartiet och å andra sidan på grund av NKP:s bristande förmåga att samla krafterna till vänster”. Det sistnämnda berodde enligt Larsen på ”misstag i partiets uppträdande samt på åratals hårda antikommunistiska kampanjer”. Även Vogt berörde denna fråga i sitt inledningsföredrag vid rikskonferensen 1964.¹²⁴ ”Vi måste erkänna, att den antikommunistiska agitationen under efterkrigstiden har haft stora framgångar”, yttrade han. Larsen gjorde dock inte samma psykologiska misstag som Vogt, när denne talade om ”reaktionens kupp försök” i Ungern. Samtidigt medgav Vogt, att händelserna i Ungern 1956, liksom i Tjeckoslovakien 1948, ”har kostat oss mycket”.

När Vogt på nytt och till synes utan anledning kom in på folkresningen i Ungern 1956 och betecknade den som ”reaktionens kupp försök”, är det desto mera obegripligt, som man både i Sovjetunionen och Östeuropa under de senaste åren tenderat att omtala resningen med den neutrala karakteristiken ”händelserna i Ungern”. Förklaringen är möjligen helt enkelt, att fraser och klichéer lever sitt eget liv i NKP och överlever de yttre politiska klimatförändringarna och därvid kommer i kollision med vad som är taktiskt klokt.

Reidar Larsen berörde inte dessa utrikespolitiska faktorerers inverkan på NKP:s prestige, utan pekade på skevheten i partiets inrikespolitiska initiativ: ”Viktigast är kanske det felet, att vi i alltför hög grad har inskränkt oss till propagandaarbete och inte i tillräcklig omfattning har hållit partiet i nivå med vår sociala och politiska verklighet.” Detta är ett tämligen öppenhjärtigt

¹²¹ Jörgen Vogt i ”Friheten” den 12 december 1964.

¹²² Referat i ”Friheten” den 24 oktober 1964.

¹²³ Se bl.a. Zachariasson, a.a., s. 447.

¹²⁴ Referat i ”Friheten” den 14-19 juli 1964.

erkännande av att NKP inte har hållit jämna steg med den politiska, sociala och ekonomiska utvecklingen i Norge.

Både Larsen och Vogt har klargjort, att det även i fortsättningen kommer att föreligga fundamentala olikheter mellan socialdemokrati och kommunism, men att det likväl finns en grundval för ”enhetslinjen”. Av Larsen fick man ett intryck av att ”folkfronts”-initiativet skulle baseras på ”såväl de radikala kretsarna i arbetarpartiet som kommunister och folksocialister”.¹²⁵ Detta är dock ingen grund för att dra slutsatsen, att Larsen är mer sekteristisk än Jörgen Vogt. Hos bägge är det ett genomgående drag, att de i sina uttalanden, såväl skriftliga som muntliga, under perioden 1963-65 lägger i dagen ett pragmatiskt sökande efter utvägar, att de försöker häva det politiska dödläge, som NKP så länge har befunnit sig i. Men varken Vogt, Larsen eller andra i partiledningen har i realiteten visat sig villiga att ta upp rehabiliteringsfrågan till behandling.¹²⁶

Pragmatismen är också ett framträdande inslag i Vogts värdering av den kurs som NKP bör föra, när det gäller norsk utrikes- och säkerhetspolitik.¹²⁷ Även om NKP i princip är absolut motståndare till NATO, ansåg Vogt, att det med hänsyn till samarbetssträvandena före stortingsvalet 1965 inte tjänade någonting till att kräva, att Norge skulle lämna västalliansen. Detta är ett helt annat program än vid det föregående stortingsvalet 1961, då NKP gick in för en ”samling av alla radikala krafter” i arbetarrörelsen för ”ett program, som bl.a. innebar, att Norge skulle gå ut ur NATO”. Vogt har vidare yttrat: ”Också nu kommer det att bli fråga om en framstöt för gemensamt uppträdande, men att bara inkludera de 'radikala krafterna' är enligt min uppfattning en alltför smal bas. Parollen måste vara ett gemensamt uppträdande av hela arbetarrörelsen. Programpunkten, som skall föreslås som samlingsgrundval, måste vara detta — alltså inte krav på att 'Norge skall gå ut ur NATO'.” Vogt har vidare klargjort, att NKP:s taktik måste vara koncentration på mer uppnåeliga mål, nämligen att hindra en omläggning av den norska baspolitiken, stoppa stationering av kärnvapen på norskt territorium samt uppmuntra strävanden för en kärnvapenfri zon i Norden etc.

Den begränsade, pragmatiska målsättningen har tydligt kommit fram i Vogts varning till ”de fredsaktivister, som gärna vill sätta kampen för en kärnvapenfri zon i Norden i samband med kravet på att Norge skall lämna NATO och bli neutralt”. Det är en mer begränsad målsättning än den som förekommer i SF:s utrikes- och säkerhetspolitiska program. Vogts och NKP:s principiella ståndpunkt är utan tvekan norskt utträde ur NATO och ”ett neutralt Norge garanterat av stormakterna”,¹²⁸ men när detta inte kan betraktas som praktiskt möjligt att realisera inom en nära framtid, bör man koncentrera sig på mera kortsiktiga och begränsade mål. Och för att strävandena för dessa begränsade och kortsiktiga mål skall vinna mesta möjliga gehör, lägger man tills vidare de långsiktiga och absoluta målen åt sidan.

¹²⁵ Jfr ”Frihetens” diskussionsreferat den 24 oktober 1964.

¹²⁶ Vid ett samtal med förf. i januari 1965 medgav Larsen, att det sätt på vilket uppgörelsen med Furubotngruppen hade skett var olyckligt. Larsen hävdade emellertid, att det inte var något utbrett krav inom NKP på rehabilitering av Furubotn. Inte heller inom ungdomsförbundet kan det påvisas något dylikt krav. När det från enskilda medlemmar i NKU:s centralstyrelse har framställts krav på rehabilitering, har de övriga styrelsemedlemmarna alltid försäkrat NKP:s ledning, att kravet inte är representativt för inställningen bland NKU:s medlemmar. Denna upplysning har förf. fått från en ledande förtroendemana i NKU. Samtal med andra NKU-medlemmar tycks bekräfta detta. Efter riksmötet i mars 1965 meddelade emellertid Reidar Larsen, att det hade tillsatts ett utskott med uppgift att granska den formella sidan av uppgörelsen med Furubotngruppen, men detta var icke liktydigt med rehabilitering (”Morgenposten” och ”Arbeiderbladet” den 29 mars 1965).

¹²⁷ Rikskonferensen i april 1964, ”Friheten” den 18 juli 1964.

¹²⁸ Se partiprogrammet av 1963, s. 42.

Listdebatten

I sitt inledningsföredrag på rikskonferensen 1964 berörde Vogt också frågan om NKP:s taktik vid stortingsvalet 1965. Det norska folket var enligt Vogt mycket ”stortingsminded”, och därför var det av avgörande betydelse, att NKP åter blev representerat i tinget. Vogt betecknade detta som ”ett huvudmål för vårt arbete fram till valet”, men samtidigt tog han upp ”faran” för att de borgerliga partierna skulle få majoritet i tinget och ansåg, att NKP på förhand måste räkna ut om det var lämpligt, att partiet ställde upp med största möjliga antal kandidatlistor. Vid stortingsvalet 1961 hade kommunisterna sådana listor i samtliga fylken utom Sogn och Fjordane. Vogt talade om ”bortkastade röster”, dvs. att man röstade på NKP-listor utan att någon kommunist blev vald, medan å andra sidan arbetarpartiet riskerade att mista mandat till de borgerliga partierna. Han karakteriserade agitationen om ”bortkastade röster” som ”synnerligen omoralisk och odemokratisk”, men framhöll likväl, att ”denna diskussion hör till realiteterna”. Den ”listdebatt”, som Vogt därmed inbjöd till och som i ”Friheten” kom att löpa nästan parallellt med den i det föregående behandlade diskussionen av mer principiell karaktär, blev ett av de mest omfattande och öppna meningsutbyten, som partiorganet någonsin hade innehållit. Debatten avslöjade, att det rådde starka meningsskiljaktigheter om huruvida partiet skulle ställa upp i alla kretsar vid stortingsvalet.

Under debatten utkristalliserade sig två huvudgrupper: 1) De som ansåg, att det viktigaste var att hindra tillkomsten av en borgerlig regering och därför gick in för att NKP endast skulle ställa upp i de fylken, där partiet hade rimliga chanser.¹²⁹ 2) De som ansåg, att NKP för att inte hamna i ”självuppgivelse och självtplåning” borde demonstrera sin existens genom att ställa upp i så många kretsar som möjligt.¹³⁰

Diskussionen blev delvis mycket hetsig. Anhängarna av så många kandidatlistor som möjligt utmålades som ”supersekteister”.¹³¹ Huvudargumentet för grupp 1) var, att arbetarväljarnas vrede skulle vändas mot NKP, om det genom sin listpolitik bidrog till att landet fick en borgerlig regering. Den andra gruppen (2) argumenterade delvis utifrån uppfattningen, att DNA och SF inte var villiga att samarbeta, att arbetarrösterna ändå splittrades och att NKP skulle bli den ende förloraren utan att i verkligheten ha utträttat någonting för att rädda en arbetarregering, om partiet underlät att ställa upp i vissa valkretsar. Inom denna grupp härskade den gamla uppfattningen om socialdemokraterna, medan motståndarna till ”listor till varje pris” ansåg, att arbetarna i gemen betraktade DNA som ett klassparti.

Det förekom även mellanståndpunkter i diskussionen, medan inläggen i debatten under slutet av 1964 och fram till riksmötet 1965 i stort sett var jämnt fördelade mellan de båda huvudgrupperna.

”Listdebatten” verkade inte ha givit partiledningen de hållpunkter den hade önskat. Den befann sig före riksmötet 1965 i ett dilemma och hade svårt att ta någon klar ståndpunkt. Dilemmat avspeglades av en intervju av Vogt i ”Friheten” den 12 december 1964: ”... diskussionen har till stor del urartat till en ensidig debatt om i vilken utsträckning vi skall ställa upp med listor eller

¹²⁹ T.ex. insändare i ”Friheten” den 16 och 30 oktober, 7, 14, 20 och 27 november samt 4 december 1964. Det väckte mycket uppseende, att NKP-veteranen Johannes Landfall i Telemark i februari 1965 gick in för att kommunisterna i fylket skulle stödja DNA vid stortingsvalet (jfr Landfalls insändare i ”Arbeiderbladet” den 22 februari 1965, intagen från ”Telemark Arbeiderblad”). Landfall var både under och efter andra världskriget i hög grad lierad med Furubotn och följde honom vid partiuppgörelsen. Det är möjligt, att Landfalls initiativ var ett resultat av Furubotngruppens strävanden. En annan NKP-veteran i Telemark, Karl Kristiansen, som stod på den motsatta sidan i Furubotnstriden (se ”Friheten” den 2 november 1949), framträdde i ”Friheten” den 20 februari 1965 som utpräglad konservativ, genom att han använde Stalincitat och i realiteten förfäktade Strasbourgteserna.

¹³⁰ T.ex. insändare i ”Friheten” den 6, 13, 26 och 27 november samt 4 och 24 december 1964.

¹³¹ Friheten 16/10 1964.

inte.” Vogt meddelade i intervjun, att riksstyrelsen hade beslutat, att NKP skulle delta i valet ”över hela landet”, men han tillfogade samtidigt att frågan, huruvida man skulle ställa upp med listor överallt eller inte, måste avgöras utifrån en ”värdering av de lokala förhållandena och av problemet om det kan få åsyftad verkan”. Därmed stod den fråga, som hade engagerat debattörerna före riksmötet, fortfarande öppen. Det bristande positiva gensvaret från DNA och SF på NKP:s antydningar om en ”folkfront” eller listsamarbete inregistrerades med besvikelsen i ”Frihetens” ledare,¹³² men man undvek ett definitivt ställningstagande i frågan.¹³³ Centralstyrelsemötet den 6 mars 1965 beslöt bara, att NKP skulle ställa upp med egna listor i de fylken, där något samarbete inte kom till stånd. ”Om det inte blir något samarbete”, förklarade Lövlien i ”Norges Handels- og Sjöfartstidende” den 9 mars, ”kommer vi att med full styrka delta i stortingsvalet”.

NKP, grundlagen och demokratin

Under hösten 1964 pågick i ”Friheten” en tredje debatt, med anknytning till diskussionen om en ”enhetslinje” eller ”folkfront”¹³⁴ och ”listdebatten”. Det var en diskussion om huruvida NKP skulle utgå från grundlagen och hur kommunisterna skulle ställa sig till den borgerliga demokratin. Denna fråga hade mer eller mindre direkt berörts i NKP:s ställningstagande till den 20:e ryska partikongressen och ”den fredliga övergången till socialismen”. Partiprogrammet erkänner det begränsade värdet av ”den borgerliga demokratin”,¹³⁵ och det har länge varit fastslaget, att övergången till socialismen skall vara ”fredlig”. Här intar NKP samma hållning som de kommunistiska partierna i andra västeuropeiska länder. I partiprogrammet anges målet vara ”en parlamentarisk socialistisk republik”,¹³⁶ men samtidigt framhålles nödvändigheten av ”den utomparlamentariska masskampen”. Denna oklarhet i partiprogrammet och även på andra håll kan bero på bristande formuleringsförmåga, men sannolikt avspeglar den först och främst partiets dilemma: Å ena sidan har NKP på grund av samhällsutvecklingen och den allmänna omställningen inom europeisk kommunism tvingats acceptera den parlamentariska politiska kampen som sin väsentliga uppgift. Men partiets stadiga tillbakagång vid valen kan hos många konservera föreställningar om ett mer reellt inflytande för NKP i en ”utomparlamentarisk masskamp”.

Denna oklarhet är tydligen ändå större inom partiets djupa led, i varje fall om man skall döma av innehållet i ”Friheten”. Debatten om NKP, grundlagen och demokratin speglade, förutom denna oklarhet, också principiella och djupa motsättningar med anknytning till de ideologiska sidorna av konflikten mellan de ryska och kinesiska kommunisterna.¹³⁷ Den visade dessutom, att NKP:s nya program inte hade något enhälligt stöd av partiets medlemmar.

¹³² Ibidem 18/11 samt 2/12 och 5/12 1964.

¹³³ I en ledare i ”Friheten” den 12 januari 1965 hette det, att partiet borde undersöka följande möjligheter för organisatoriskt samarbete eller samverkan före stortingsvalet: 1) Uppsättande av gemensamma listor med de deltagande partiernas namn på listorna. 2) Upprättande av en valkartell med särskild beteckning. 3) Placering av kandidater på ett annat partis listor. 4) Avtal om tillbakadragande av listor till ömsesidig fördel i vissa fylken. Se även ”Friheten” den 30 januari 1965, ”Material för debatten före NKP:s riksmöte”. Här underströks åter nödvändigheten av en gemensam insats för att rädda ”arbetarmajoriteten” i stortinget. Det hette bl.a., att ”det finns ingen förutsättning för att det kommunistiska partiet kan ta ledningen i en arbetarrörelse, som partiet deltar i”.

¹³⁴ Själva beteckningen ”folkfront” användes dock inte, antagligen på grund av den dåliga klang ordet har fått.

¹³⁵ Partiprogrammet av 1963, s. 38.

¹³⁶ Ibidem s. 47.

¹³⁷ Förf. betraktar inte konflikten mellan Sovjetunionen och Kina som en i första hand ideologisk konflikt, men detta utesluter inte, att de ideologiska frågorna har betydelse för NKP-medlemmarnas ställningstagande i konflikten.

I en insändare¹³⁸ krävdes en ny grundlag, eftersom ”den norska grundlagen är och kommer att vara ett redskap i händerna på borgerskapet, och dessutom ett gott redskap”. Likaså angreps NKP:s ledning därför att den slagit in på en ”parlamentarisk” linje:

Vad är det som har skett, eftersom NKP kan komma fram till helt andra slutsatser (än den uppfattning marxismen-leninismens grundläggare hade om den borgerliga demokratin) och i sitt program hävdar, att vägen till socialismen för oss norrmän är den parlamentariska vägen?

Insändaren förklarade sig ha samma uppfattning som de kinesiska kommunisterna i denna fråga och ironiserade över ”teoretikerna i SUKP” och den opportunistiska kurs, som även NKP hade slagit in på genom ”att dra upp riktlinjer, som lättare kan godtas av småborgerligt tänkande norska arbetare”. Insändarens teser kritiserades senare av flera andra insändare. Det hävdades bl.a., att ”den borgerliga grundlagen ... är ju faktiskt en produkt av den kamp, som arbetarklassen och folkets breda massa fört i de 150 år, som grundlagen har bestått”.¹³⁹ Både denna insändare och många andra försvarade den ”parlamentariska” vägen.

Insändaren, som angrep grundlagen och NKP:s program, var inte ensam. Han fick stöd av andra, men de som gick emot hans åsikter, var i majoritet på ”Frihetens” debattsidor. Eljest speglade denna diskussion en intressant sammandrabbning av åsikter genom att insändare, som hade angripit de ”Pekingvänliga”, beskyldes för att vilja strypa debatten av fruktan för att ”folk skall se, att kommunister inte är födda eniga”.¹⁴⁰ Det var inte alla i partiet, som gladdes över att ”Friheten” öppnade sina spalter för mera debatt.¹⁴¹ Sympatier för kineserna sammanföll alltså inte med en mindre liberal inställning till frågan om inre partidemokrati och debatt.

Riksmötet

NKP:s riksmöte ägde rum i Oslo den 26-28 mars 1965. Debatten var hetsig och försiggick dels vid öppna sessioner, dels vid slutna kvällssammanträden. De viktigaste frågorna var situationen inom den internationella kommunistiska rörelsen, NKP:s ställning i norsk politik och dess deltagande i stortingsvalet. Såväl diskussionen på själva riksmötet som insändarna i ”Friheten” i samband med mötet var en ytterligare bekräftelse på att det rådde djup oenighet om enhetsfronttaktiken bland partimedlemmarna i gemen.¹⁴² Flertalet talare slöt upp kring centralstyrelsens enhetslinje, men motståndarna framförde delvis mycket skarp kritik.¹⁴³ En av lokalavdelningarna, Bergens partiavdelning, hade redan före mötet beslutat att inte sätta upp någon kandidatlista vid valet och vädjade i stället till sina medlemmar att rösta på DNA, alltså icke på SF. Detta beslut blev utsatt för skarp kritik av en rad talare, men även representanterna för Bergen fick medhåll. Varken diskussionen eller riksmötets resolution skapade någon klarhet i frågan om NKP:s handlande vid stortingsvalet. Det rådde enighet om att man skulle satsa hårt i Finnmark och Hedemark, där partiets chanser att få en representant invald i stortinget är störst, men i övrigt fick fylkesavdelningarna handlingsfrihet. Både den avgående ordföranden, Løvlien, och parti-sekreterare Vogt underströk, att NKP:s målsättning inför valet måste vara: 1) Stoppa en borgerlig

¹³⁸ Öivind Halvorsen i ”Friheten” den 9 oktober 1964.

¹³⁹ Willy Amundsen i ”Friheten” den 16 oktober 1964.

¹⁴⁰ Ester Bergenet, ”Spökelse på avveie”, i ”Friheten” den 30 oktober 1964. Bergenet är tryckfel och skall vara Bergerud.

¹⁴¹ Redan på rikskonferensen 1964, före debatten om konflikten Moskva—Peking, listdebatten och diskussionen om NKP, grundlagen och demokratin, meddelade Vogt, att det riktats kritik mot ”Frihetens” redaktion för att den öppnade tidningens spalter för fri diskussion. Jfr hans inledningsföredrag på rikskonferensen. Själv ångrade han att han under sin tid som chefredaktör hade avvisat en insändare, vars åsikter avvek från hans.

¹⁴² Se riksmötesreferat i ”Friheten”, ”Arbeiderbladet”, ”Morgenposten” och ”Dagbladet” den 29 mars 1965.

¹⁴³ Friheten och Arbeiderbladet 29/3 1965.

regering. 2) Kommunistisk representation i stortinget.¹⁴⁴

Kravet på en klar enhetsfront kom starkast till uttryck bland NKU:s företrädare, som också fordrade räfst och rättarting i fråga om misstag i det förgångna.¹⁴⁵ Men dessa krav fick kraftiga mothugg från en rad företrädare för partiets lokalavdelningar. Diskussionen bekräftade alltså, att den strid, som avspeglat sig i ”Frihetens” spalter, genomsyrade hela partiet. Ledningens attityd i detta sammanhang kunde bäst karakteriseras som en svår balansakt; man avvärjde en öppen partisplittring genom att uppskjuta avgörandet beträffande det mest brännbara problemet. Om det i längden skall lyckas att hålla partiet samman är en öppen fråga. Särskilt ungdomarnas otålighet och många av de äldre partimedlemmarnas starka bitterhet kommer att göra denna uppgift allt svårare för partiledningen.

Vad beträffar läget i den internationella kommuniströrelsen, anslöt sig riksmötet till centralstyrelsens linje. Det fastslogs, att man inte önskade ta emot direktiv utifrån, men samtidigt uttrycktes önskemål om en konsultativ konferens mellan de europeiska kommunistpartierna. Riksmötesresolutionens värdering av det konsultativa partimötet i Moskva var betydligt positivare än de kinesiska kommentarerna utan att man dock kunde tala om någon omsvängning i prorysk riktning.¹⁴⁶

Till ny partiordförande efter Lövlien valdes den 41-årige Reidar Larsen. Såsom framhållits tidigare är han inte representativ för den unga generationen i partiet, och han är nästan lika belastad med ett stalinistiskt förflutet som Lövlien. Av hans tal på riksmötet och hans uttalanden till pressen efteråt märktes det dock tydligt, att Larsen försökte markera en ny profil efter mönster av den svenske kommunistledaren Hermansson, men utan att alltför starkt utmana de konservativa kretsarna inom partiet.¹⁴⁷ Av centralstyrelsens 31 medlemmar återvaldes 24. Styrelsens sammansättning avspeglar både de liberala och konservativa åsiktsriktningarna inom partiet. Det är inte alla medlemmar av styrelsen, som har givit uttryck för sin uppfattning i så hög grad, att man kan dra några slutsatser om vilken riktning som för närvarande är starkast inom ledningen.

Kommer NKP att överleva?

Det norska kommunistpartiet har ständigt varit på tillbakagång sedan rekordvalet 1945. Utåt är det försvagat på grund av sitt belastade förflutna och därför att det försummat att ta hänsyn till huvudtendenserna i den politiska, sociala och ekonomiska utvecklingen. Inåt är partiet splittrat på grund av gamla tvister och de problem, som avstaliniseringen i Sovjetunionen och konflikten mellan Moskva och Peking har aktualiserat. I detta läge har NKP:s ledning försökt bryta isoleringen och vända utvecklingen genom att utnyttja varje tillfälle, t.ex. den rysk-kinesiska konflikten och Chrusjtjovs fall, för att markera avståndstagande från Moskva och därmed från sitt ryskdominerade förflutna samt för att demonstrera en mera nationell kurs. Samtidigt försöker NKP finna sin plats i Norges moderna politiska sammanhang, t.ex. genom att ta initiativ till en ”folkfront”. Och partiet är också i färd med att anpassa sin grundläggande hållning efter den moderna norska verkligheten. Inspiration söker partiet utifrån, bl.a. från de italienska och svenska kommunisternas framgångar. Frågan är dock, om det inte redan är för sent att rädda det som brast och att göra partiet till något mer än en ”utböling” i norsk politik.

Översättning av Erik Holm

¹⁴⁴ Referat i ”Friheten” den 27 och 29 mars 1965.

¹⁴⁵ Friheten och Morgenposten 29/3 1965.

¹⁴⁶ Friheten 30/3 1965.

¹⁴⁷ Morgenposten och Arbeiderbladet 29/3 1965.